

OK - Geografija
III
B 21
GEOGR. OBZORNIK
/1962 2

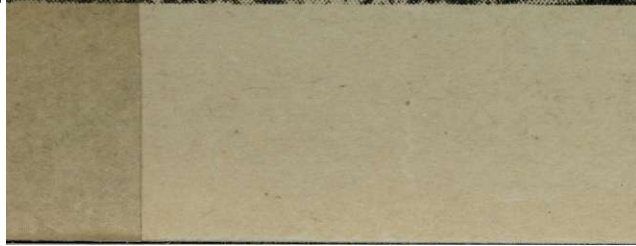
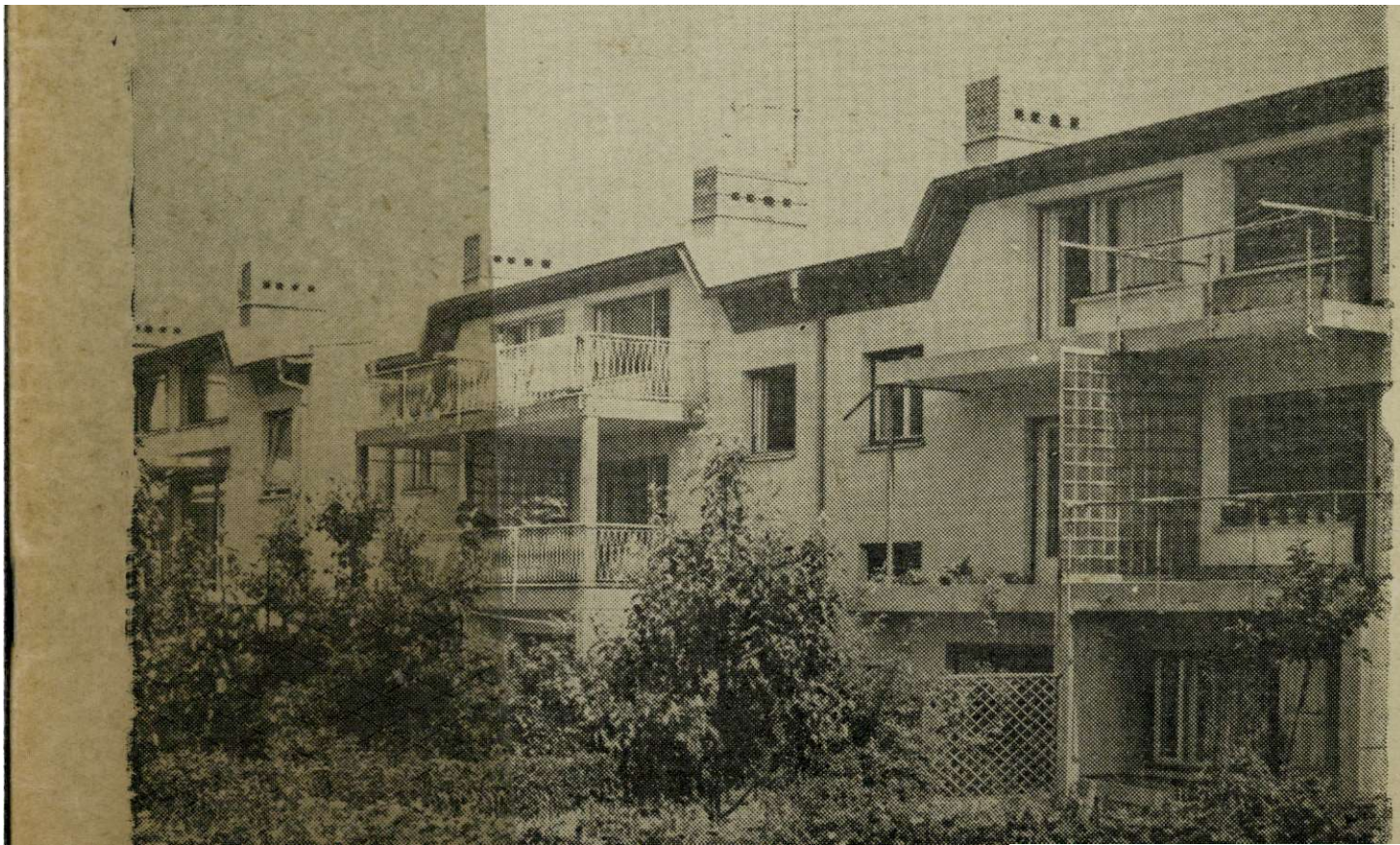
49094900542.

Leto IX.
števila

4

Ljubljana
/962

V tej številki je zbrana večina referatov s seminarja, ki pa je za profesorje geografije na srednjih šolah priredil
Zavod za napredek šolstva SRS od 22. do 24. nov. 1962.

VSEBINA

ČLANKI:

- S. Ilešič, O pojmu resničnega geografskega okolja" . . . 23
I. Vrišer, Nekaj misli o geografskem proučevanju mest 25
D. Radinja, Problematika o izhodišču univerzitetnega študija geografije na prvi stopnji 30
D. Kompare, Geografski praktikum in seminarsko delo učencev v gimnazijah 36
D. Kadinja, Reformirani študij geografije na univerzi . . . 3)
D. Kompare, Geografski učbeniki za gimnazije 41

KNJIŽEVNOST:

- Po tujih celinah (M. Vreča) 47
Učbenik za 6. razred osnovne šole (Ruža Seliškar) 47

KRONIKA:

- Poročilo o seminarju za profesorje geografije srednjih šol 48
Poročilo o geografskem krožku na celjski gimnaziji za šolsko leto 1951/62 (Z. Kncz-Šterbenc) 49

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo, izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko-društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: Francka Hafner, dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Kokole, Polde Oblak, Mara Radinja, Uredila Mara Radinja.

Letna naročnina 400 dinarjev. Posamezna številka za naročnike 100 dinarjev. Naročajte in vplačujte na naslov: „Geografski obzornik“, Ljubljana, Aškerčeva u(12. Stev. tek. rač.: 600-14-603-72.

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami.

Tiskala: Tiskarna Šolskih delavnic tehniških šol v Ljubljani.

Svetozar II esic

O pojmu resničnega »geografskega okolja*«

Ko si geografi, tako pri nas kot drugod po svetu, čedalje bolj belimo glave, kako bi se uspešno borili s težavami, do katerih prihaja glede uvrstitve naše stroke v sodobni sistem močno razvejenih znanstvenih disciplin, se ob poskusih jasnejše opredelitve predmeta geografske znanosti znova in znova ustavljamo pri pojmi, kakor so „medsebojni odnosi med naravo in družbo“ in še posebno pri pojmu „geografsko okolje“. Neredko ee celo zatrjuje, da so „odnosi med naravo in družbo“ osrednji, 6e ne edini predmet geografije, pri čemer se pojem „narave“ več ali manj istoveti s pojmom „geografskega okolja“. Nič manj redki niso, ki celo sodijo, da je „geografsko okolje“ samo po sebi predmet naše znanosti. Tako je izzvenelo tudi stališče prof. dr. VI. Djuriča, glavnega referenta o tematiki „Konceptija geografije“ na VI. kongresu geografov FLRJ v Ljubljani (prim. „Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ“, Ljubljana 1962, str. 76).

Pri vsem tem pa se komaj zavedamo, da kar nekako iz navade uporabljamo stare besede in stare pojme, ne da bi jih pri tem točno opredelili. Pa tudi sicer kaj radi grehe, ki so jih svoj čas zakrivali drugi, na drug način ponavljamo sami. Spomnimo se samo, kako je doba na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ki je postavila v ospredje geografskega raziskovanja „odnose med naravo in družbo“ in pri tem marsikoga zapeljala v enostranske poglede tako imenovanega geografskega determinizma, takoj za te:n, ko se je nujno sprožila borba proti temu determinizmu, tudi sama pogosto prav tako zašla na nič manj nepravilne, v nasprotnem smislu enostranske pozicije. Med njimi je najbolj napačna tista, ki sicer z globokim prepričanjem, a z nič manj površnim utemeljevanjem zatrjuje, da je prirodno okolje za razvoj družbe in njenega gospodarstva čedalje manj pomembno, oziroma da z družbenim in tehničnim razvojem sploh slabijo medsebojni odnosi med družbo in prirodnim okoljem. To pa enostavno ni res. Nasprotno, če je postala družba manj odvisna od prirodnega okolja, pa se za možnosti njegovega izkoriščanja nikakor ni prenehala zanimati. Še več, družba izkorišča naravo čedalje intenzivneje in smotrneje, podreja si jo, s tem pa jo tudi preoblikuje. Z razvojem tehnike, znanosti in proizvodnih odnosov odkriva v istem prirodnem okolju vedno nove, čedalje bolj raznolike in vedno koristnejše lastnosti. Z vsako novo

stopnjo razvoja proizvodnih sil pridejo zanj lahko vpoštev novi elementi nrirodnega okolja. V kmetijstvu se lahko uveljavijo nove kulturne rastline, v gozdu se oblikujejo novi sestoji, industrija uporablja nove rude in druge surovine, delovno jenergijo pa dajejo novi energetski viri, neredko iz sveta prirodnih elementov, pred katerimi se je družba še nedavno skoraj samo branila kot pred nevarnimi sovražniki, pa so ji zdaj postali nadvse koristni služabniki (voda, elektrika). Ravno na višjih stopnjah razvoja proizvodnih sil in tehnike ter pri najnaprednejših družbenih odnosih se torej vezi med naravo in družbo niso zrahljale, temveč so postale oelo tesnejše, bogatejše in bolj vsestranske. Bistveno se je spremenila samo medsebojna vloga obeh udeležencev v tem medsebojnem učinkovanju. Družba, ki je bila na primitivnih stopnjah svojega razvoja zares skoraj sužnja okolja, je postala v stalni borbi z njim čedalje aktivnejši in vedno uspešnejši partner. Vedno zavestneje spoznava zakonitosti, ki oblikujejo okolje ter si jih skuša prilagajati in jih usmerjati sebi v prid. Iz nasprotnika si prizadeva napraviti pomočnika in služabnika ter išče nešteto novih možnosti, s katerimi bi mu ta pomočnik lahko služil.

Ravno to vedno tesnejše prepletanje prirodnih in* družbenih procesov ter vedno aktivnejši posegi človeka v okolje, ki so tako močni, da bistveno preusmerjajo tudi prirodne procese same, pa nas kar sili, da znova razčistimo pojem tako imenovanega geografskega okolja. Res čudno je, kako domala vsi geografi, tudi tisti, ki zastopajo najnaprednejše smeri, ter tisti, ki še vedno vihte svoj meč proti že precej namišljeni nevarnosti geografskega determinizma, brez pomisleka in skoraj avtomatično ponavljajo staro napako, da šs dalje istovetijo pojma geografskega in prirodnega okolja. Po tej poti je šla oelo tista klasična, vsebinsko kajpada točna dialektukio-materialistična opieJelitev vloge „geografskega“ (sc. prirodnega) okolja, ki sicer podčrtava, da je to okolje sta'en in neobhodno potreben pogoj za materialno življenje družbe, da pa za njen razvoj ni odločilno, saj se je le malenkostno spremenilo v teh tisočletjih, odkar se razvija človeška družba z vsemi spremembami svoje ureditve. Pojem geografskega okolja istovetijo s pojmom prirodnega okolja tudi vsi tisti sodobni, zlasti še ekonomski geografi, ki poleg

„geografskega“ govore še posebej o „družbenem“ in „ekonomskem“ okolju ter poleg „geografskega prostora“ še posebej o „ekonomskem prostoru“.

Lahko se seveda odločimo za takšno opredelitev pojmov o okolju. Toda pri tem moramo biti dosledni in ne smemo istovetiti „prirodnega“ in „geografskega“ samo v zvezi s pojmom okolja, temveč tudi s samo geografijo. Po tej opredelitvi je namreč tudi pojem geografije lahko identičen samo s pojmom prirodne oziroma fizične geografije. Toda kako daleč smo od tega ravno danes, ko tako radi govorimo še prav posebej o ekonomski, pa o aplikativni in drugih podobnih geografijah! Zmota pri tem mešanju pojmov „prirodnega“ in „geografskega“ okolja je seveda tem večja, čim močnejši je aktivni poseg družbe v nekdanje, zares samo „prirodno“ okolje.

Tu pa smo ravno pri jedru problema. Ne gre namreč niti samo za izraze in pojme, temveč za bistvo samih dogajanj, s katerimi ima opravka geografija. Zakaj skrajni čas je, da se zavemo, da je prav okolje, tisto resnično geografsko okolje, v katerem se razvija današnja družba, že skoraj povsod, ponekod manj, drugod bolj ali oelo zelo močno različno od tistega prvotnega okolja, ki so ga nemoteno ustvarili zares samo prirodni procesi. Se več, mirno lahko trdimo, da vsaj v gostejše naseljenih in gospodarsko bolj razvitih krajih takšno prvotno prirodno okolje lahko živi samo še v naših abstraktnih predstavah in teoretičnih rekonstrukcijah, ki so seveda zgolj fizično-geografske. Se kjer je zares ohranjeno, spreminjajo v toku družbenega in tehničnega razvoja njegovi posamezni elementi svojo vlogo in svoj pomen. Toda nam ni več samo do tega, da bi vrednotili gospodarski pomen teh elementov, ki pomenijo bolj prirodne pogoje kot pa okolje, in tudi ne več zgolj do tega, da bi ocenjevali spremenljivost njihove vloge v razvoju družbe. Gre nam mnogo bolj za to, da se zavemo, da „prirodno“ okolje ne spreminja samo svoje relativne vloge v družbenem in gospodarskem razvoju, temveč da se čedalje bolj spreminja tvdi samo v sebi, absolutno, in to pod vplivom družbe. Prepaja se namreč čedalje bolj z antropogenimi elementi in to jpo dvojni poti. Po eni strani je človek hote ali nehote bistveno preusmeril same prirodne procese (odtočne razmere, erozijski proces, celo klimo), ki se seveda kljub njegovemu posegu razvijajo še dalje po prirodnih zakonitostih, pa čeprav v spremenjeni smeri (antropogeno prirodno okolje). Po drugi strani pa je družba ustvarila v okolju tudi bistveno nove elemente in sprožila v njem nove procese, ki jih sama stalno nadzoruje in usmerja, kar bi lahko imenovali antropogeno okolje v ožjem smislu ali neposredno antropogeno okolje (naselja, obdelane površine, prometna pota in naprave, kanalizacijske, vodovodne naprave itd.). Vsi ti učinki družbene dejavnosti, ki so v veliki meri posledica vse tesnejših medsebojnih prepletanj med prirodnim in med

družbenim dogajanjem, so postali bistveni sestavni del novega, preusmerjenega geografskega okolja, ki je seveda za današnje dogajanje edino realno geografsko okolje. V njem se družba srečuje z negativnimi in pozitivnimi stranmi, od katerih so lahko tako prve kot druge prvotnega „prirodnega“ izvora ali pa „antropogenega“ porekla obeh kategorij. Z negativnimi stranmi se bori ali si jih spreminja v pozitivne, pozitivne pa smotrno vpreže v svojo službo, oboje ne glede na njihov prvotni „prirodni“ ali pa drugotni, „antropogeni“ izvor.

V tako pojmovanem, edino realnem geografskem okolju je včasih kar nesmiselno razlikovati prvotne prirodne sestavine od antropogenih. Pa Začnimo s tistimi konkretnimi primeri, kjer je vsaj na prvi pogled še vse geografsko okolje zares „prirodno“, kjer gre res še za čisto prirodne procese. Celo v takih primerih lahko pogosto ugotovimo, da so prirodni procesi že „antropogeno“ preusmerjeni ali celo sproženi. Tako je na primer problem erozije zemljišča nedvomno problem geografskega okolja, in čeprav se erozijski proces sam razvija povsem po prirodnih zakonitostih, mu ne moremo zanikati bistvenega antropogenega porekla. Naš gozd, bistveni del našega geografskega okolja, raste seveda tudi še danes po prirodnih zakonitostih; zato pa ni nič manj res, da je vsaj po naših ravninah in po laže dostopnem hribovju precej ah vsaj ponekod čisto drugačen, kakor je bil prvotni gozd. Včasih je celo docela „antropogenega“ značaja (pomislimo samo na čisto iglaste boršče, plod „nemške gozdarske šole“ preteklega stoletja).

In če gremo še dalje: težko bi bilo zatrjevati, da so reke in jezera elementi geografskega okolja, kanali in akumulacijski bazeni pa ne. Ali da v okolje, s katerim mora računati nadaljnji razvoj, sodijo gozdovi, stepe in gore, ne pa mesta, vasi, polja in vrtovi. Ali bi ne bilo nesmiselno trditi, da je Drava med Dravogradom in Mariborom, prenehala biti element geografskega okolja, s tem da smo jo pregradili v vrsto umetnih pregraj in akumulacijskih bazenov, od Maribora navzdol pa je to ostala? Ali ni njen „antropogeno“ preablikovani del nad Mariborom funkcijsko celo važnejši člen realnega geografskega okolja, kakor pa njen „prirodni“ tok pod Mariborom? Ali ni naša tradicionalna agrarna pokrajina, zlasti kjer je njeno zemljišče posestno in parcelno tako silno razdrobljeno, nenavadno trdoživ „antropogeni“ element geografskega okolja, s katerim se družba bori vsaj tako težko kot z neugodnostmi tal in pa klime? Ali ni po drugi strani Vojvodini pripomogla k njeni današnji prednostni kmetijski vlogi v Jugoslaviji poleg prirodnih prednosti okolja (reliefa, prsti, klime) tudi njegova „antropogena“ Ugodnost: njena agrotehnično mnogo ugodnejša posestna struktura, ki so jo ustvarile kolonizacijske faze po umiku Turkov in vse, kar jim je do danes sledilo? In če se ozremo v še intenzivnejše oblike življenja: ali se urbanistično urejanje mestnih središč ne bori, zlasti v prometnem pogledu,

s četo vrsto „antropogenih“ elementov starejšega izvora? Ali ni tako imenovano „mestno“ podhebbe, čeprav je še vedno „prirodno“ element „antrojogena“ značaja, kaj šele. če prištejemo se kurjavo in klimatske naprave? Pa še korak naprej: vodovod, kanalizacija, razsvetljava, ali niso to tudi elementi geografskega okolja, ki 60 kajpada skoz in skoz antropogeni, ki pa vendar delujejo po fizikalnih, to je po prirodnih zakonitostih? Ali ni, če zajamemo vse skupaj, za prebivalca velikega mesta ali obsežne industrijske pokrajine to mesto ali ta pokrajina sama po sebi s svojimi, skoraj v celoti antropogenimi elementi edino realno geografsko okolje? Ali je v teh primerih sploh smiselno izgubljeni čas z rekonstrukcijo prvotnega prirodnega okolja, ki se je z nekaterimi svojimi elementi morda obdržala samo še kje na obrobju, pa se tudi tam hitro umika in „antropogeno“ preoblikuje?

Ce geografsko okolje pojmuje tako — in drugače ne moremo, ce se nočemo oddaljiti od

resničnosti — zares ni razloga, zakaj ne bi gledali v njem osrednjega predmeta geografskega premotrivanja. Saj se končno ujema s pojmi „pokrajine“, „prostorske stvarnosti“, „pokrajinsko-prostorske Stvarnosti“, ali kakor že imenujemo tisto, kar zajemamo v geografskem gledanju. Pa še nekaj nam tako pojmovanje geografskega okolja pokaže, s čimer nas tudi približa resnici. Pokaže nam, da je ravno z napredujočim družbenim in tehničnim razvojem, s čedalje močnejšim zgoščevanjem prebivalstva ter z vse večjim prepletanjem prirodnih in družbenih procesov v prostoru vedno bolj nemogoče in absurdno iskati ostro mejo med prirodnimi in antropogenimi elementi okolja, s tem pa tudi ostro mejo med prirodo in družbo. Saj take meje v resnici ni. In če to spoznanje uporabimo še v opredelitvi sistema znanosti: nesmiselno in načelno nepravilno je postavljati ostro mejo med prirodnimi in družbenimi znanostmi ter — če ostanemo v geografiji — med fizično in družbeno geografijo.

Igor Vrišer i

Nekaj misli o geografskem proučevanju mest

i.

Sodobna geografija posveča čedalje več pozornosti geografiji mest, imenovani včasih tudi poleogeografija. To je razumljivo, saj so mesta med poglavitnimi žarišči človekovega oziroma družbenega delovanja in so tudi nadvse pomemben pojav ril zemeljskem površju. Število mest naglo narašča, nastajajo številna nova, obenem se dosedanja večajo in so v marsikateri pokrajini prevladujoč pojav. Priča smo tudi splošni urbanizaciji sodobne družbe. Razraščanje mest in nagla urbanizacija nista opazni le v deželah, kjer je mestna kultura že tradicija, temveč tudi v mnogih pokrajinah in državah, ki so še do nedavnega veljale kot pretežno ruralne in so mesta imela v življenju družbe močno podrejen pomen. Proces večanja, širjenja in nastajanja mest ter pospešene urbanizacije je zajel s socialistično preobrazbo družbe tudi našo domovino. Tako se je najirimer delež kmečkega prebivalstva znižal od predvojnih 76,6 o/o (leta 1931) na 51 o/o (leta 1961), v Sloveniji pa celo od 60 o/o na 32,3 o/o. Obenem je narasel delež mestnega prebivalstva. V krajih z nad 5000 prebivalcev živi v Jugoslaviji 28,8 o/o vseh prebivalcev, v Sloveniji pa 23,5 o/o (po predhodnih rezultatih popisa prebivalstva iz leta 1961), medtem ko je znašal ta odstotek pred vojno komaj 18,6 o/o oziroma v takratni Dravski banovini 12,4 o/o. Opozoriti kaže razen tega še na dejstvo, da se je zelo povečalo število velikih mest. Pred vojno jih je bilo le 15 z več kot 30.000 prebivalci, sedaj jih je že trideset,

Ze iz teh navedenih števil je razvidno, kako globok in vsestranski je ta proces v Jugoslaviji. Podobna dogajanja lahko spremljamo in ugotavljamo tudi driigod po svetu. Res je, da je šel razvoj mest in urbanizacije v vsaki deželi zaiadi različnih fizično-geografskih in zlasti družbeno-geografskih pogojev svojstveno pot, toda zaradi tega ni problematika poleogeografskih proučevanj njest nič manj zanimiva in aktualna. Geografi se dobro zavedamo, da moramo ta vsestranski proces preobrazbe naših in tujih pokrajin spremljati, tolmačiti in proučevati. Zato nas tudi ne prese- neča. da hitro narašča število znanstvenih razprav o tej problematiki, da se metodologija proučevanja izpopolnjuje in končno, da imajo geografi vedno bolj aktivno vlogo pri obravnavanju mestnih problemov.

2.

Večina mestnih geografij obravnava mesto kot obliko in člen visoko organizirane kulturne pokrajine, ki s svojim tipičnim mestnim življenjem družji skoraj vsa področja družbenega delovanja. Vendar se pri obravnavanju tako kompliciranega in kompleksnega pojava, razumljivo, pojavljajo v geografskih proučitvah mest različne smeri.

Sprva so največ pozornosti posvečali fizično-geografskim činiteljem in njihovemu vplivu na

* Članek je prirejen po predavanju, ki ga je imel avtor na seminarju predavateljev geografije Y srednji šoli,

razmestitev in razvoj mest. Mesto kot družbeno-geografski pojav so obravnavali predvsem s historično-genetskega vidika. Ta zgodovinsko-vpliv se je zrcalil v številnih razpravah o historično-topografskem razvoju naselja. Veliko pa so tudi razglabljali o fiziognomiji naselij in so skušali na podlagi tega opredeliti mesta po tipih. Čeprav se pomen tako zasnovanih proučitev ni v ničemer zmanjšal, jih vendar moramo imeti za precej enostranske. Tako na primer niso imele veliko ugotovitev o današnjih mestnih funkcijah, o odnosih med mestom in podeželjem, o vlogi mesta v pokrajini ter o odnošajih do drugih mest. Primer takih poleogeografskih študij je delo W. Geislerja o nemških mestih, Bobeka o Innsbrucku, pri nas Uroševičeva razprava o Ohridu ali na primer diskusija o razvoju Ljubljane iz pred tridesetih let. >

Mestne funkcije so tisti osnovni faktor, od katerega je odvisen nastanek in nadaljnji razvoj mesta, življenje mestnega prebivalstva, odnosi do obmestja, do podeželja in drugih mest. Prav razločno se zrcalijo tudi v zunanji podobi naselja. Zlasti so pomembne njihove družbeno-ekonomske posledice, ki prihajajo do izraza v urbanizaciji mestne okolice, širjenju mestnega načina življenja, v številnih spremembah v kmetijstvu itd. Ne preseneča nas torej, da jim sodobna poleogeografija upravičeno posveča čedalje več pozornosti. K temu novemu vidiku poleogeografije je morda največ prispevala francoska geografska šola (na primer delo Chabota: *Les Villes*, Georgea: *La Ville*, ali Soorea: *Les Fondements des Géographies humaines*, III. del). Pri nas smo dobili tudi inekaj uspešnih razprav take vrste, kot je na primer Rubičeva knjiga o Brodu, Popovičeva o Kragujevcu ali Djurioeva o Promenama u nase Ijima u FNBJ itd., med domačima pa razprava Rakoveve o Trziču ali na primer Zagarjeva Geografija trga Šentjurja. Sem sodijo tudi nekatera poročila o posebnih mestnih funkcijah, na primer o oskrbi z mlekom (Z. Vreča, Z. Zupančič, Štrbenc-Knez) ali o urbanizaciji (Klemenčičeva študija o Kamniku) itd.

Med mestnimi funkcijami so prav gotovo daleč najpomembnejše gospodarske (ekonomske) funkcije. Čeprav morda pri nekaterih mestih prevladujejo nekatere specialne funkcije (na primer obrambna, kulturno-prosvetna ali administrativna), so ekonomske funkcije vendarle osnovno gibalno prosperite.e večine mest. Zato opažamo, da skušajo številne sovjetske in poljske razprave o mestih prav posebno podčrtati ta vidik, pa bodisi, da gre za poročila o velemestih (Maergojz, Baranski, Dziejvovski) ali o manjših mestih (Kosinski). Dilema majhnih mest, trgov in podobnih Urbanskih tvorb, ki ima svoj izvor ravno v krnjenu njihovih gospodarskih funkcij, vzbujajo marsikje tudi pažnjo geografov, pri nas Melikova študija o mestih in trgih na Slovenskem). Številni so tudi poizkusi tipizirati urbana naselja po njihovih funkcijah.

Po drugi strani pa so svojstvene razmere v velikih mestih, metropolah ali pa v ogromnih konurbacijah (na primer: Bradford-Leeds, Pariz; Duisburg — Hamborn — Oberhausen) privlačevale pažnjo ne fe geografov, temveč tudi številnih sociologov, urbanistov in drugih. Pod vplivom teh gledanj je nastala vrsta socialno-geografskih in socioloških razprav, ki pa po svojem načinu obravnavanja problemov bolj sodijo v sociologijo kot pa v geografijo. Zlasti pogosto srečujemo ta dela v ameriških in francoskih znanstvenih krogih. (Kot primer naj navedem delo Parca „Human Ecology“, ali Halbwachsa „Morphology Sociale“ ali kolektivno delo več avtorjev o Parizu). Pri nas slišimo o prvih poizkusih socioloških proučevanj lokalnih skupnosti (Mlinar).

Posebna smer v geografskih proučitvah mest se je izoblikovala ob sodelovanju geografov pri obravnavanju in reševanju urbanističnih problemov. Moderni urbanizem se ne zadovoljuje več zgolj z regulativnimi posegi v mestni organizem. Za urejanje tako kompliciranega organizma kot je mesto, je potrebno temeljito poznavanje mestnih funkcij, mestne morfologije, odnosov do okolice, demografskih problemov itd. Sele na taki analitični osnovi je mogoče objektivno in znanstveno planirati mestni razvoj. Zato nas ne preseneča, da se sodobni urbanizem pri svojih urbanističnih in regionalno-planskih posegih v mnogočem opira razen ina ekonomiko in sociologijo tudi na geografijo. Geografski izsledki so toliko bolj dragoceni, ker je v njih zajet za urbanistično planiranje prepotrebni prostorski aspekt in so razen tega na kompleksen način obravnavani vsi številni faktorji, ki delujejo, se bore in se prepletajo v pokrajini. Te zakonitosti so za planerja nad vse pomembno izhodišče pri načrtovanju mesta, mesta z okolico (kar je en organizem) ali cel* regije. Seveda zahteva sodelovanje geografov pri prostorskem nlaniranju določeno prilagoditev ali, kot pravimo, aplikacijo geografskih dognanj. Lahko rečemo, da se je to sodelovanje v večini primerov obneslo ter število in vloga geografov v planerskih institucijah stalno naraščata. Nastale so tudi številne študije, ki po svojem znanstvenem prijemu, dokumentiranosti in metodologiji prav nič ne zaostajajo za drugimi poleogeografskimi prispevki. V marsičem, kot na primer v kartografskem prikazovanju, v statistični dokumentaciji, obravnavi ekonomsko-geografskih dejstev itd., pa so lahko celo vzor. V tujini poročajo o tem sodelovanju avtorji Gottmann, Šestini, Tulippe, NVilatts in Villa v knjižici, „L'aménagement de l'espace“, Tulippe v reviji Belgijskega geografskega društva, Stamp v knjižici „Applied Geography“ itd. Pri nas je nastala vrsta študij o mestih Koper, Cerknica, Nova Gorica, Postojna, Domžale, Radomlje, Medvode, Celje, Radovljica itd. ter nekateri metodološki prispevki Kokoleta in avtorja. !

Kljub tem, nekoliko različnim aspektom poleogeografskih obravnav pa lahko ugotovimo, da od geografskega proučevanja mest pričakujemo, da

bo prikazalo vse družbene in naravne činitelje, ki so pripomogli k nastanku, položaju in razvoju mesta ter zunanjo podobo tega dogajanja. Ali drugače povedano, obravnava mesta naj obsega: položaj mesta, vzroke in posledice dosedanjega razvoja, mestne funkcije, mestno populacijo, zunanjo podobo naselja in odnos do okolice. Razumljivo je, da s tem niso izključene raziskave specialnih poleogeografskih problemov, ki so ravno v primeru mest prav številne.

3.

Metodologija geografskega proučevanja mest je doživela v poslednjih desetletjih velik razvoj. Navzlic temu še ostala nekatera vprašanja še vedno ne dovolj razjasnjena. Zato se mi zdi pravilno, da v mojih nadaljnjih izvajanjih opozorim po eni strani na napredek, po drugi strani pa na nekatere najpomembnejše probleme.

Urbanizacija je že zelo zabrisala razlike med mesti in vasmi. Nastala je cela vrsta najrazličnejših naselij vmesnega tipa (železniška križišča, industrijska središča, turistični kraji itd.), tako da je čedajje teže potegniti ostro mejo med urbanskimi in ruralnimi naselji ali celo posebej izločiti mesta. Prvotna definicija, po kateri se mesta razlikujejo od drugih naselij po tem, da prebivalci ne žive od zemlje oziroma od agrarne proizvodnje, da mesta družijo najrazličnejše gospodarske in javne funkcije in da imajo določeno lastno organizacijo življenja in načrtno ureditev itd. nas danes več povsem ne zadovoljujejo. Prav tako se je preživelo ali zavrglo opredeljevanje mest po historičnem vidiku (podelitev mestnih ali tržnih pravic) ali po številu prebivalstva (na primer naselja nad 2000 prebivalcev). Večina novejših pozizkusov skuša uporabiti in kombinirati več različnih kriterijev kot na primer število prebivalstva in delež neagrarnega prebivalstva, gostoto prebivalstva, dnevno gibanje zaposlenih, gostoto zazidave itd. Kot je razvidno, se uporabljajo funkcionalni in fiziognomični kriteriji. Čeprav je potreba po točnejši in vsestranski opredelitvi pojma mesta iz pravnih, zakonodajnih, ekonomskih, komunalnih in drugih razlogov nujna ne le pri nas, temveč tudi drugod po svetu, pa zaenkrat še nimamo nobenih predlogov, ki bi nas lahko zadovoljili v celoti. Te težave so na primer prav lepo razvidne tudi iz mednarodne statistike mest, kjer skoraj vsaka država po svoje določa mesta in njihov obseg, zaradi česar ni mogoča primerjava, prihaja do nesmiselnega tekmovanja, katero mesto je največje na svetu, katera država ima več milijonskih mest itd. Take primere poznamo tudi pri nas.

Razpravljanje o širšem mestnem položaju je, vsaj tako se zdi, v glavnem izčrpano. Za večino mest so ugotovljeni pglavitni družbeni in prirodni razlogi, ki so pripeljali do nastanka in razvoja naselja ter spremembe, ki jih je prinesel historični razvoj. Na podlagi teh konkretnih ob-

ravnjav so bile izdelane dokaj popolne klasifikacije in tipizacije položaja mest, h katerim pravzaprav ni več mogoče veliko dodati. Pač pa se je pozornost raziskovalcev mest obrnila v večji meri k legi ali tako imenovanemu topografskemu položaju naselja, zlasti v zvezi s proučevanjem prirodnega okolja mesta.

Pod vplivom posibilizma in zlasti dialektičnega materializma se je vrednotenje prirodnih pogojev in prirodnega okolja v družbeni geografiji precej spremenilo. Nekoč so mestne geografije ta pomen marsikdaj pretiravale in pri tem zašle v geografski determinizem. Sodobna poleogeografija pa posveča prirodnemu okolju še vedno obilo pozornosti, vendar jo bolj zanimajo tisti drobni činitelji, ki omogočajo ali zavirajo mestno prosperiteto ali povzročajo včasih vrsto težkoč, kot pa posplošeni vtisi o klimi, reliefu, hidrografskem omrežju itd. Lahko bi uporabili prisposodobno, da se poleogeografija poslužuje aplicirane fizične geografije. Jako na primer je za mestni razvoj zelo pomembna vrsta mikroreliefnih pojavov, kot so: petrografska zgradba, podoma ali plazovita tla, nagnjenost pobočij, poplavna ozemlja, terase in ježe, nosilnost tal itd. Pri klimatoloških raziskavah so prav tako pomembni nekateri drobni faktorji tako imenovane mikroklike (osončenost, maksimalne padavine za kanalizacijo, sušne dobe za preskrbo z vodo, jakost in smer vetra itd.), ki pripomorejo k prednostim ali slabostim bivanja v posameznih mestnih četrtih (dim, smrad itd.). Med hidrografskimi pogoji kaže opozoriti na skorajda usodno navezanost mestnega organizma na preskrbo z vodo. V marsikateri pokrajini postaja oskrba mest z vodo zaradi nezadostnih vodnih virov (na krasu), pretiranega črpanja talnice in onesnaženja tekočih voda po industrijskih odplakah — problem številka ena. Pa ni pomembna zgolj oskrba z vodo. Prosperiteta nekaterih mest zavisi od ostalih možnosti, ki jih ima vodno omrežje (energija, prometna pot, težave s hudourniki itd.). Celo naravna vegetacija postaja za današnja mesta zelo pomembna. Služi rekreaciji mestnega prebivalstva in se marsikje vključuje v mestni organizem (Rožnik v Ljubljani, Saraj pri Skopju itd.).

V marsikateri mestni geografiji je še vedno posvečeno veliko prostora razvoju naselja, firez dvoma so taki historično geografski prerezi skozi mestno zgodovino tudi za geografa zelo zanimivi in instruktivni. Vendar pa je res, da marsikateri raziskovalec pri tem močno zaide na historična pota in pozabi, da izhaja geografsko tolmačenje mestne pokrajine iz današnjih ali če hočete, obstoječih razmer in da mora biti obravnava historičnih elementov v mestnem razvoju v skladu z njihovim dejanskim pomenom. To je toliko bolj nujno, ker je le malo mest, ki bi imela kontinuiran razvoj iz srednjega veka ali celo iz antične dobe do današnjega časa in bi se to zrcalilo tudi v zunanji podobi mesta (primorska in istrska mesta pri nas). Večidel je bilo mestno življenje večkrat prekinjeno, mesto je pa

Oelo za nekaj časa prenehate) obstajati, je bito predstavljeno, na novo zasnovano itd., da o spremembah, ki jih je prinesla kapitalistična doba, niti ne govorimo. Zlasti za jugoslovanska mesta so bili historični dogodki pogosto usodni (Turki, avstrijsko-turške vojne, srbski osvobodilni boji itd.), tako da nas inito ne preseneča, ča številni jugoslovanski geografi iz južnejših republik obširno razglabljajo o pomenu teh dogodkov za posamezna mesta. Po drugi strani pa je res, da še vedno pogrešamo temeljitejših prikazov novejšega razvoja naših mest, predvsem od konca XVIII. stoletja sem. Menim, da mi nihče ne bo ugovarjal, če rečem, da sta kapitalistična in še posebno socialistična doba daleč bolj pomembni za naša urbana naselja kot pa razni interesantni primeri iz fevdalne preteklosti. In vendar naenkrat še nimamo veliko študij, ki bi nam prikazovale sile in družbeno preobrazbo naših mest v tem času (na primer: vloga trgovskega in oderuškega kapitala, pomen zemljiške in stanovanjske rente, industrializacija in obrt, gradbene špekulacije itd, v kapitalizmu ali pa socializacija proizvodjalnih sredstev, pospešena industrializacija, populacijski učinki, razrast mest, urbanizacija podeželja itd. v socialističnem družbenem sistemu).

Obravnavanje mestnih funkcij sodi med najbolj pomembna poglavja vsake poleogeografske proučitve. Od njih zavisi v marsičem smisel mestnega obstoja, položaj mesta, odnošaj do okolice in drugih mest itd. Proučevanje mestnih funkcij je pokazalo, da so dvojnega značaja ali izvora: širšega ali regionalnega in ožjega ali zgolj mestnega pomena. Prve so veliko pomembnejše. Ker živi mesto predvsem od odnosov z bližnjo in širšo okolico, so primarnega pomena vse tiste dejavnosti, ki proizvajajo ali omogočajo izmenjavo dobrin na tej relaciji. Zato jih nekateri povsem upravičeno nazivajo bazične funkcije. Pri nas se je uveljavil zanje naziv „mestotvorne“ ki je povsem smiseln. Druga skupina funkcij služi za oskrbo mestnega prebivalstva in za normalno funkcioniranje mestnega organizma. Kolikor večje je naselje, toliko pomembnejše so. Pri tem gre lahko za iste dejavnosti, le da je namen njihovega delovanja razhčen. Tako na primer je lahko velika klavnica in mesna predelovalna industrija bazična mestna funkcija, če proizvaja za ožje ali širše obmestje ali za izvoz, lahko pa je namenjena zgolj preskrbi meščanov. V drugem primeru pa funkcije ne moremo vrednotiti kot mestotvorne, temveč kot nebazično ali kot jo še nazivamo — „mestotvorne“ —, ki so razdelitev mestnih funkcij pa ne velja zgolj za gospodarske dejavnosti (industrija, obrt, promet, trgovina) temveč tudi za negospodarske panoge ali tako imenovane javne službe (uprava, šolstvo, zdravstvo itd.). Iz mestotvornih funkcij pa moramo pri večini mest izločiti še eno posebno skupino mestnih funkcij. Mesto je med drugim tudi bivališče velikega števila ljudi in je ogromna stanovanjska aglomeracija. Za njeno funkcioniranje je potrebna vrsta komunalnih naprav in raz-

ličnih služb (vodovod, kanalizacija, oskrba z energijo, razsvetljava itd.), ki omogočajo, da taka mestna skupnost lahko živi urejeno življenje. Z večanjem mestnega obsega pomen teh funkcij zelo narašča. <

Po industrijski revoluciji je postala pri večini mest industrijska predelava v teku 19. in 20. stoletja najpomembnejša mestna funkcija. Vendar je treba opozoriti, da je industrija po drugi strani najmanj tipično mestna dejavnost, kot to upravičeno opozarja francoski geograf Sorre. Industrija se resda rada veže na mesta, toda razprave v ekonomskih in geografskih krogih opozarjajo, da so za lokacijo industrijskih obratov merodajni še številni drugi razlogi. Čeprav prostorsko zelo omejena in strnjena, prinaša industrija kjerkoli se naseli, tudi v mestih, vrsto globokih družbenih in pokrajinskih sprememb, ki jih navadno razumemo pod pojmom industrializacije. Upam si trditi, da smo geografi pri obravnavanju mestne industrije, kot sploh industrije, neredko veliko preveč togi. Še vedno se držimo starih vse preveč shematičnih jaziranj in pozabljamo na zakonite nujnosti družbenega razvoja, ki jih prinaša skokoviti porast proizvodjalnih sil v industrializacijo. Čas mi ne dopušča, da bi na tem mestu opozoril na vse te spremembe, ki se kažejo v splošni intenzifikaciji drugih mestnih funkcij (prometa, poslovnega življenja, nove industrije), v preobrazbi okoliškega kmetijstva, v porastu blagovnega in denarnega prometa, v populacijski preobrazbi (migracije, socialne spremembe), v zunanji podobi mesta (proletarske četrtri), v raznih nadlogah kot so zadimljenost, odplake, smrad itd. Razumljivo je, da te ugotovitve veljajo tudi za posamezne industrijske dejavnosti, kot na primer za rudarstvo, gradbeništvo itd.

Industrializacija je v večini mest skoraj povsem potisnila v stran obrt, čeprav sodi poleg trgovine in obrambe med najstarejše mestne funkcije. Danes ima obrt vlogo drobnega specializiranega proizvodnika in zaradi tega izrazito uslužnostni pomen. Do podobne preobrazbe je prišlo tudi pri vlogi trgovine v naših mestih. Razen organizacije izmenjave dobrin je sedaj njen poglavitni smoter urejena oskrba prebivalstva z blagom. Zato novejšje poleogeografske študije v vedno večji meri skušajo analizirati to novo vlogo obrti, trgovine in nekaterih drugih dejavnosti (gostinstvo) z vidika odnosov do prebivalstva in njihove razporeditve po mestnem teritoriju, torej z vidika njihovega uslužnostnega pomena. Sploh se mi zdi, da beležimo večji napredek pri proučevanju mestotvornih funkcij, kot pa mestotvornih, kjer so dognanja še vedno vse preveč splošna, nedokumentirana in neeksaktna. Kot primer naj navedem prometno funkcijo mest, ki jo vsi avtorji radi omenjajo, opozarjajo na prometni položaj in na prometne naprave, funkcije same in njihov učinek za mestni organizem pa ne analizirajo. V dobršni meri velja to tudi za javne funkcije. Od Christallerja sem smo dobili vrsto klasifikacij mest na podlagi njihovih upravnih

funkcij, toda v njihovo analizo in v spremembe, ki jih prinaša družbeni razvoj, pa se spušča le malo poleogeografov. Vse prevečkrat smo naziranjna, da obravnavanje javnih funkcij nekako ne »odi več v geografijo.

Ta predsodek, se mi zdi, se pojavlja tudi pri obravnavanju mestne skupnosti. Toda ali niso stanovanjska kriza, to je premajhen stanovanjski sklad, nepopolne in neurejene komunalne naprave, vprašanja mestnega in lokalnega prometa itd. v skoraj vseh naših mestih med najtežjimi in najdražjimi mestnimi problemi? Zakaj bi se torej izogibali proučevanja teh nalog, saj so presneto aktualne in skoraj mi vsi občutimo te probleme na lastni koži. Vsako naselje, mesta pa še posebno, tvorijo veliko družbeno skupnost, mimo tega dejstva pač ne moremo.

Ze v starejših študijah so geografi posvečali zelo veliko pozornosti mestnemu prebivalstvu, ki je prav gotovo ena izmed osnovnih prvin vsakega naselja, saj mu daje smisel in življenje. Se bolj se je ta interes stopnjeval odkar so razne sociološke ali vsaj sociološko pobarvane geografske raprave pričele opozarjati na nekatere doslej manj poznane demografske probleme mest kot na primer: socialna, ekonomska in zaposlitvena struktura, razporeditev delovnih mest in bivališč ter dnevne migracije (pendlerstvo), etnična in socialna razčlenjenost mesta itd., ki so za marsikateri kraj življenjskega pomena ali prihajajo do izraza v mestni pokrajini. Seveda vzbujajo geografsko pozornost še vedno prirodna in mehanska rast mestnega prebivalstva, ki je v naši domovini ravno v zadnjih desetletjih zaradi svoje silovitosti med pglavitnimi mestnimi problemi. Naraščanje mestnega prebivalstva se kaže na zunanaj v dveh smereh: v zgoščevanju mestnega jedra oziroma v naraščanju gostote prebivalstva in pa v načrtnem ali divjem širjenju mest v okolico oziroma s postopnim vključevanjem obmestnih naselij v mesto. V zvezi z rastjo prebivalstva se v večini mest spreminja starostna struktura (prebivalstvo se pomlajuje), družinska struktura, razmerje med prisotnim in stalno naseljenim prebivalstvom itd. Rast mestnega prebivalstva pa je treba pogosto obravnavati tudi s širšega prostorskega vidika. Tesno zavisi od funkcionalnega razvoja mesta, to je rasti delovnih mest v sekundarnih in terciarnih dejavnostih ter od depopulacije in izseljevanja kmečkega oziroma podeželskega prebivalstva. Najnovejši družbeni razvoj je prinesel pri nas v tem pogledu veliko dalekosežnih posledic za našo pokrajino.

Ni slučaj, da je pri proučevanju mest dobršen del geografove pozornosti posvečen zunanji podobi mest, saj je tu izhodišče njegovega premostrivanja. Nekateri geografi posvečajo podrobni analizi mestne pokrajine toliko pozornosti, da take študije upravičeno lahko nazivamo mestne morfologije. Kljub temu so dognanja včasih podana tako statično, da se ne moremo ubraniti vtisa, da so že močno formalistična (na primer pojem „tip grada“). Formalizmu in pretira-

nemu tipiziranjju se lahko zoperstavimo, ce proučevanje elementov mestne pokrajine, kot na primer tloris, razmerje med zazidanimi in nezazidanimi površinami, mestne Tiiše, teritorialni razvoj mesta itd., gledamo genetično in v kar najtesnejši zvezi z mestnimi funkcijami, prebivalstvom in prirodnim okoljem. Tako kompleksno obravnavanje mestne pokrajine, ki je po mojem prepričanju zares geografsko, je v resnici tudi prineslo nekatera nova spoznanja.

Vzemimo za primer takega obravnavanja mestni tloris, ki je po navadi pravo zrcalo mestnega razvoja. Iz njega je razvidno vse načrtno in nenačrtno širjenje mesta. Čeprav je izpostavljen stalnim spremembam, je vendar toliko konservativen, da so ohranjene v njem mnoge ostaline preteklosti (ruralna naselja, razmere pred nastopom različnih katastrof, mentaliteta in tradicija prebivalstva itd.). Danes nas ne zanimajo več toliko pravilne tlorisne izvedbe, saj so redke. Pač pa so za naša mesta pomembnejše različne uspele zamisli, ki jih prinaša rhoderni urbanizem (vrtna mesta, spremenjen vertikalni profil s stolpniciami itd.). Za boljše razumevanje tlorisa je nujno, da se podrobneje analizirajo tudi njegovi elementi: zazidane (mestne hiše) in nezazidane površine (ceste, trgi, parki). Zlasti cestno oziroma ulično omrežje ter mestne hiše so deležne številnih generičnih in funkcionalnih proučitev. Veliko novosti prinašajo tehnične izpopolnitve in nove naprave. Tako na primer je prinesel avtomobilizem poleg številnih družbenih sprememb v mesta tudi povečano zanimanje za tehnično ureditev cestnega omrežja (vpadnice, parkiranje, problem garaž. prometne konice in propustnost cest itd.). Med neštetimi problemi okoli mestnega tlorisa naj omenim le še dva, to je težnja, da izgubi mesto prizvok kamenite pustinje in postane bolj zeleno in prijetnejše za bivanje ter da se spreminita gostota prebivalstva in zazidava in se na ta način bolj smiselno gospodari z razpoložljivim prostorom.

Razumljivo je, da pri proučevanju mestne strukture analiziramo še druge njene elemente, kot razvoj hiš, njihovo višino, starost, opremljenost in ekonomsko vrednost, ah pa zelene površine v mestu, športne in rekreacijske naprave itd. Vedno več pozornosti se pa posveča v poleogeografskih prikazih tudi dejstvu, da mestno ozemlje ni enotno, temveč da je razdeljeno na manjše prostorske enote ali regije, po navadi imenovane četrti. Proučevanja so pokazala, da so mestne četrti dvojnega izvora. Ze pri nekoliko večjih naseljih je mogoče opaziti, da se nekatere dejavnosti osredotočijo v določenem delu naselbine. V večjih mestih nastanejo ma ta način različne četrti: poslovne, industrijske, prometne, upravne, kulturne in šolske itd. Ta delitev — v arhitektonskih krogih pogosto slišimo zanjo izraz „coning“ — je nastala ali spontano ali pa načrtno in je tipična za skoraj vsa mestna naselja. Nalašč doslej nisem omenil stanovanjske četrti, ki bi sicer sodile med prej omenjene. Tega nisem storil zato, ker je med

obojujimi določena vsebinska razlika. Medtem ko se prve oblikujejo na podlagi določene homogenosti, so druge rezultat funkcionalno-gravitacijskega grupiranja. Večina stanovanjskih četrti pomeni manjšo družbeno skupnost, ki je nastala na podlagi gravitacije k določenemu središču, kjer so osnovna šola, trgovske poslovalnice za dnevno oskrbo prebivalcev, ambulanta, gostišče itd. Ne preseneča, če se v vsakdanjem življenju zanje vedno pogosteje sliši izraz stanovanjska skupnost.

Dokončni obračun o mestni podobi pa nam podajata v mestnih geografijah karta izrabe tal s prikazom četrti in izračun površin. Pri praktičnem delu, na primer v urbanizmu, sta ti dve zaključni analizi nepogrešljivi.

Na koncu tega kratkega pregleda pglavitnih problemov mestne geografije bi rad posvetil še nekaj besed o odnosih med mestom in regijo. V poslednjih letih je bilo o tej temi napisano ogromno del. Obravnava poteka z vidika odnošajev mesto — podeželje ali pa z vidika položaja mesta med ostalimi naselji v pokrajini. V prvem primeru so ugotavljali mestni vpliv v okolici ali vplivno območje. Pri tem se je pokazalo, da moramo razlikovati tri cone mestnega vpliva; to je mesto s predmestji, obmestje ali ožja gravitacijska cona (kjer ljudje večkrat na teden zahajajo v mesto) in širša gravitacijska cona (od koder hodijo ljudje le občasno v mesto, a jim je mesto še vedno največji center). Vse to ozemlje pod njestnim vplivom nekateri nazivajo mestna pcgija. Druga vrsta študij ne sodi med poleogeografije, saj so nastale iz poizkusov regionalizacije ali funkcionalne klasifikacije Vseh naselij v pokrajini. Ker pa imajo mesta v teh različnih shemah „centralnih krajev“ ključno vlogo, se skoraj vsako obravnavanje kulturne pokrajine znova in znova vrača k njim.

4.

Na koncu teh premostrivanj bi še rad opozoril na potrebo po proučevanju nekaterih pojavov, od katerih v veliki meri zavisi nadaljnji napredek poleogeografskih raziskav. Zelo pogrešamo širši pogled poteka in geografskih učinkov industrializacije Slovenije in ostalih jugoslovanskih pokrajin v 19. in 20. stoletju. Prav

tako so še močno nerazčiščeni vzroki namestitve, uspevanja ali propadanja posameznih industrijskih dejavnosti. Da so pri tem bili odločilni nekateri za naša pojmovanja manj znani ali, da uporabim drugačen izraz, neklasični razlogi (prometne vezi in tržišče, tehnološki postopki, dolžina transporta itd.) nas opozarjajo številne študije s področja moderne teorije lokacije (Lösch, Weber, Isard itd.). Usoda številnih mest je bila in verjetno bo tudi v prihodnje zavisela od industrijskega razvoja.

Eno od najbolj tipičnih posledic industrializacije je pojav urbanizacije. Čeprav jo občutimo in vidimo na vsakem koraku, čeprav se pod njenim vplivom dnevno preoblikuje življenje in nastajajo nove oblike naselij, vendar o tem masovnem družbenem pojavu še vedno nimamo kompleksnejših študij. Zdi se nam, ko da nismo povsem kos, da bi to obliko družbene revolucije in preobrazbe pokrajine lahko v celoti znanstveno geografsko obdelali. Res je, njeni vplivi segajo djeleč. Čutijo se v zadnji gorski kmetiji in v poslednjem ruralnem naselju. Pod njenim vplivom prihaja do množičnih tihih migracij ali pa do pojava dejanske ali vsaj potencialne depopulacije. Vse to pa se steka v naša mesta in tu oziroma v neposredni okolici prihaja do nagle preobrazbe kulturne pokrajine.

V teh družbenih razmerah pa je ostala vrsta manjših mestec ob strani, v nekakšnem zatišju, ki se je pri večini pojavilo že koncem 18. stoletja. Postopoma so izginjale njihove funkcije, predvsem tržne in upravne, tako da so v današnjem času v marsičem izgubila smisel svojega obstoja. Nekatera so sicer znala izkoristiti določene možnosti in se vključiti v moderni tok življenja, vendar pri večini to ni bil primer. Zdi se, da v geografskih obravnavah prevečkrat pozabljam nanje, čeprav lahko rečemo, da so tipičen pojav v vsej Evropi.

V teh svojih izvajanjih sem skušal prikazati pota modeme geografije mest, naštel sem različna nova dognanja, metodološke prijeme, poglede in na koncu tudi širše aspekte poleogeografskega proučevanja. Prepričan sem, da vodijo ta nova pota k aktivnejši vlogi geografije in k temu, da se geograf ne bo ustavljal zgolj pri sedanosti in preteklosti, temveč da bo lahko pokazal tudi nekatere vidike prihodnjega razvoja naših mest.

D a r k o R a d i n j a

Problematika o izhodišču univerzitetnega študija geografije na prvi stopnji

(V LUCI ZAKLJUČNIH IZPITOV NA SREDNJIH ŠOLAH)*

Z uvajanjem stopenjskega študija na Univerzi se v marsičem spreminja tudi sama struktura visokošolskega študija. Reforma terja med drugim še bolj smiselno in smotrno razporeditev štu-

dijskega dela kot doslej. Teži pa tudi za še bolj poglobljenimi študijskimi oblikami: da bi dosegli čim aktivnejše sodelovanje slušateljev v učnem procesu in s tem bolj smotrno izrabo časa ter

sev eda večje študijske uspehe. Z aktivnejšim položajem slušateljev v učnem procesu naj bi razviali strnjeno študijsko delo ter bolj samostojno in kritično mišljenje. Te-teh 'in ne zgolj pasivno obnavljanje študijskega gradiva.

Z bolj aktivnimi študijskimi oblikami se skušata doseči tudi obe osnovni zahtevi prvostopenjskega študija. To je: usposabljanje slušateljev za študij na drugi in tretji stopnji, kar pomeni potrebno enotnost celotnega univerzitetnega študija ter hkrati z zaključeno prvo stopnjo zagotoviti poklicno usposobljenost teh diplomantov.

Reformo spremlja v naši stroki še en pojav: povečan dotok slušateljev. V zadnjih dveh letih se je vpisalo na Oddelek za geografijo preko 200 slušateljev. Oboje, reformirani študij in močno povečano število študentov, postavlja pred Oddelek za geografijo na Filozofski fakulteti nove naloge in nove probleme.

Med drugim se je pokazalo, da je treba najprej analizirati že samo izhodišče, na katerega raj se prvostopenjski študij nasloni. Pokazalo se je, da se mora reformirani študij, ako naj bo uspešen, nasloniti v še mnogo večji meri kot doslej na srednješolsko znanje geografije. To spoznanje je, razumljivo, vzbudilo poglobljeno zanimanje za položaj geografije na šolah druge stopnje, za geografske učne programe, za učne dblike dela, za strukturo učnega gradiva, za kriterije Utrjevanja in zahtevnosti geografske učne snovi itd. Skratka, začutila se je potreba, da se ugotovi dejanski nivo srednješolske geografije z namenom, da se prvostopenjski študij čim bolj organsko in smiselno nasloni na obseg in strukturo tega znanja. Predvsem je treba ugotoviti tri elemente: 1. s kakšnim znanjem (obsegom in s strukturo), 2. s kakšnim načinom geografskega mišljenja razpolaga absolvent srednje šole (ob začetku univerzitetnega študija geografije) in 3. kakšne metode dela obvlada. Omenili smo, da je ena izmed univ. reformnih teženj, zagotoviti aktivnejše sodelovanje slušateljev v učnem procesu. V skladu s to zahtevo smo še posebno zainteresirani ma tem, v koliki meri goji aktivne učne oblike že srednja šola in kako kaže te oblike na prvi stopnji univerzitetnega študija čim bolj smotrno razvijati.

Reformirani študij se tudi na geografiji kot na vsej Filozofski fakulteti deli na tri stopnje po dve leti. Vse tri stopnje so organizirane tako, da zagotavljajo enotnost fakultetnega študija. Vendar je vsaka od teh stopenj popolnoma zaključena in se študij po vsaki stopnji konča z ustrezno diplomom. Po uspešno opravljenih prvih dveh letih se izda diploma, ki usposablja diplomanta za pouk v višjih razredih osnovne šole. Diploma druge stopnje ustreza dosedanjim diplomam in priznava visoko strokovno izobrazbo. Diploma tretje stopnje daje naslov specialista določene znanosti oziroma akademski naslov magistra (ki je na novo uveden).

Geografski študij na prvi stopinji mora zaradi že omenjenih nalog obsegati pregled celotne snovi

in splošni uvod v metodiko stroke kot celote (s predavanji, vajami, s proseminarjem, praktikumom, s terenskimi vajami in podobno).

Druga stopnja zajema poglobljen študij poglavitnih vprašanj geografske stroke v celoti. V seminarjih pa s praktičnim delom uvaja uporabo splošnih metodoloških prijemov. Diplomant druge stopnje mora biti sposoben za samostojno dopolnjevanja znanja s kritično Uporabo strokovnih del.

Študij na tretji stopnji zajema poglobljanje v problematiko širokih delov stroke, izpolnjevanje v posebnih pomožnih vedah in praktično uvajanje v specifične metodološke prijeme. Diplomant tretje stopnje — študij traja vsaj eno leto — mora biti usposobljen za samostojno raziskovalno delo.

Na Filozofski fakulteti so praviloma le dvo-predmetne študijske skupine. V tem se zrcali želja prosvetnih organov, da se diplomant usposobi za poučevanje dveh šolskih predmetov. Na prvi stopnji sta obe stroki enakopravni. Geografija se more študirati v povezavi z zgodovino ali sociologijo. Razen tega obstaja še študijska skupina — zgodovina s turistično smerjo, ki pa je omejena le na prvo stopnjo. Ta skupina ima namesto pedagoških predmetov, (pedagogike in metodike) tkzv. turistične predmete (geografija turizma, elemente turizma, pravne osnove turizma, ekonomiko turizma, kurz umetnostne zgodovine, tehniko vodniške službe) ter dva tuja jezika. Ta študijska skupina je razmeroma obsežna in ni pedagoška, temveč usposablja slušatelje za poklic turističnega vodnika.

Časovno točno omejen prvostopenjski študij je hkrati intenziven in specifičen tudi zato, ker mora ustrezati dvema osnovnima in v marsičem divergentnima nalogama: slušatelje mora usposobiti za študij na drugi stopnji, obenem pa jim mora zagotoviti poklicno usposobljenost. Tak študij je zahteven in terja razen smotrne organizacije študija tudi solidne temelje. Spričo teh in še drugih zahtev je razumljivo, da se z organizacijo prve stopnje načinja tudi problematika o samem izhodišču tega študija.

Smotrna in ekonomična organizacija prvostopenjskega študija nas torej sili k določeni povezanosti med univerzitetnim študijem in študijem na šolah druge stopnje. Ta pojav, ki ga je sprožila reforma, je že sam po sebi pozitiven in utegne obojestransko koristiti.

Glede izhodišča prvostopenjskega študija so v principu možne različne solucije. Ena od teh je, da se kratko malo naslonimo na srednješolske učne programe oziroma učbenike. To stališče je sicer upravičeno, toda zaenkrat ni realno spričo reformnih posegov v osnovno šolo in gimnazijo. Taka in podobna stališča bodo umestna šele čez čas, ko se bo reformni učni proces na šolah prve in druge stopnje ustalil.

* Referat na seminarju za profesorje geografije na srednjih šolah, ki ga je priredil „Zavod za napredek šolstva LRS“, od 22. do 24. novembra 1962 v Ljubljani.

Druge rešitve narekujejo na primer izbor oziroma natečaj študentov ob vstopu na univerzo. S tem bi si zagotovili ustrezen nivo kot izhodišče intenzivnega prvostopenjskega študija. Ta princip pa vzbuja, kot vemo, pomisleke zaradi določenih nedemokratskih elementov, ki jih utegne imeti.

Ena od realnih možnosti je tudi ta, da z ustreznimi analizami ugotovimo, v koliki meri ee učni programi realizirajo. To je, da Ugotovimo, kakšen je dejanski obseg in kakšna je dejanska struktura srednješolskega znanja geografije ter da na to realno stanje naslonimo organizacijo prvostopenjskega študija. Ta princip glede izhodišča reformiranega univerzitetnega študija je brez dvoma najbolj življenjski. Je pa vprašanje, če je dovolj konstruktiven oziroma perspektiven. Razen tega pa terja ustrezna proučevanja, torej dodatno delo.

V zvezi s temi in podobnimi problemi smo se tudi na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete lotili ustreznih analiz. Eno od teh proučevanj smo posvetili zaključnim izpitom na srednjih šolah. Slušatelje, ki so se v zadnjih dveh letih vpisali na geografijo, smo skušali analizirati v luči Uspehov njihovih zaključnih izpitov in v luči njihovih maturitetnih nalog.

Spoznanja temeljijo na analizi 210 študentov, ki so se vpisali na geografijo v študijskem letu 1961/62 in 1962/63 ter deloma 73 študentov iz leta 1960/61. S tem v zvezi smo prišli do naslednjih ugotovitev.

Med omenjenimi slušatelji je 67o/o gimnazijskih abiturientov in 19o/o absolventov ostalih šol (učiteljska, ekonomske srednje šole, srednje vzgojiteljske šole, gostinske šole itd.), razen tega so 4o/o slušateljev, ki nimajo formalne srednje izobrazbe, 10o/o slušateljev pa prihaja iz drugih fakultet. Ti podatki opozarjajo, da delež gimnazijcev ni več tako dominanten kot nekdanj, čeprav imajo ti še vedno večino.

Slušatelji so se šolali v različnih krajih. Največ jih je iz ljubljanskih šol (38o/o), iz Celja (7o/o), iz Maribora (6o/o), iz Kranja (7o/o), medtem ko je 42o/o študentov iz drugih krajev, nekaj pa jih je tudi iz Istre (Rovinj, Pula). Moških je 46o/o, žensk pa 54o/o.

Po uspehu zaključnega izpita je struktura slušateljev v zadnjih dveh letih zelo ugodna. Od sto dveh letošnjih slušateljev, za katere imamo ustrezne podatke, je 11o/o odličnih, 28o/o prav dobrih, 38o/o dobrih in 23o/o zadostnih.² Ta struktura je zelo razveseljiva in ni v skladu z že kar zakoreninjenim pojmovanjem, da na geografijo večinoma ne prihajajo intelektualno boljši abiturienti srednjih šol. Po teh podatkih bi si Upali celo trditi, da je ta struktura današnjih absolventov nad povprečjem, saj je 40o/o odličnih in prav dobrih abiturientov brez dvoma nadpovprečni uspeh v četrth razredih srednjih šol.

Ta ugotovitev o ugodnejši intelektualni strukturi novincev, ki v zadnjem času začenjajo univ.

študij geografije pa, žal, ne vzdrži kritičnega pretresa. Ta kvalitativni premik se je namreč pojavil šele v zadnjih treh letih, pred tem pa je bila omenjena struktura — po maturitetnih uspehih sodeč — bistveno drugačna. Ta pojav se namreč časovno sklada z ukinitvijo stare mature in z uvedbo novega zaključnega izpita. Zato spremenjena struktura novincev ni v bistvu nič drugega kot rezultat reformiranega zrelostnega izpita na srednji šoli. Očitno so se z novo strukturo zaključnega izpita menjali tudi kriteriji. Zanimivo bi bilo ugotoviti, ali so podobne spremembe glede strukture novincev tudi na drugih oddelkih oziroma tudi na drugih fakultetah. Bržkone je to splošen pojav.

Ne glede na gornjo ugotovitev pa imajo ocene sedanjih zaključnih izpitov manj veljave kot ocene prejšnjih matur že zato, ker je sam značaj sedanjega zaključnega izpita, kot vemo, manj splošen. Namesto nekdanje skupine predmetov je v sedanji zaključni izpit zajet pravzaprav le en sam predmet, pa še ta je cesto reduciran na tematično domače naloge. Nekdanji zrelostni izpit je torej v mnogo večji meri označeval splošno razgledanost, medtem ko ima sedanji zaključni izpit zaradi vsebinske zoženosti zgolj izraz določene usmerjenosti. Zato tudi ocen obeh tipov matur ne moremo primerjati. Razen tega se je v praksi fiziognomija nove mature, žal, cesto osiromašila s pretiranim zoževanjem vsebine pisemenih domačih nalog, kar se je odražalo v specialni, problemsko zelo ozki tematiki teh izdelkov.

S stališča univerzitetnega študija je bilo brez dvoma koristno, da je dijak pred vstopom na univerzo v določeni obliki rekapituliral gimnazijsko snov oziroma snov glavnih predmetov in s Jako osveženo splošno izobrazbo začel določen študij na univerzi.

Rez dvoma so bili kriteriji, ki so velevali reformo stare mature tehtni. Zgodnejše interesno usmerjanje srednješolcev, ki ga nova matura podpira, je bržkone rezultat določenih spoznanj glede hitrejšega razvoja današnje mladine, kar naj bi potrejevala tudi številna spoznanja sodobne pedagogike, psihologije in medicine. Nekateri strokovnjaki z omenjenih področij namreč menijo, da današnja mladina dozoreva, če že ne prej, pa vsaj drugače kot nekdanj. Med drugim tudi zato, ker je izpostavljena bolj dinamičnemu življenju z mnogo številnejšimi in bolj raznolikimi spremembami, spoznanji, dražljaji, vtisi itd. S tem v zvezi je torej pričakovati, da se določena interesna usmerjenost dijakov pojavlja prej in morda tudi bolj izrazito.

¹ Število analiziranih študentov bržkone ne dopušča posploševanja naših spoznanj in zaključkov. Brez dvoma pa so ti rezultati zelo karakteristični za geografsko stroko in nam zato posredujejo upoštevanja vredna spoznanja.

² Podobni rezultati so tudi pri študentih, ki so se vpisali v letu 1960/61 in 1961/62.

Seveda imamo tudi drugačna mnenja o tem problemu. Gornja ugotovitev, ki smo jo le nakazali, je na primer v nasprotju z mnenjem, da se namreč mladina v gimnaziji še ne more odločiti za določeno usmeritev študija ter da zato tudi ni umestna bifurkacija gimnazije. Potemtakem bi bil princip poklicnega usmerjanja zgrešen tudi na vseh strokovnih šolah druge stopnje, ki pa so, kot vemo, zelo številne in zajemajo pravzaprav večino srednješolske mladine. Spričo tega je malo verjetno, da se gimnazijska mladina ne bi mogla odločiti niti za določeno okvirno usmeritev študija. Brez dvoma je ta problem pri nas odprt predvsem zato, ker je mladina glede interesnega usmerjanja in izbiranja poklica še vse preveč prepuščena sama sebi. Ob ustrezni sistematični vzgoji ta problem bržkone ne bi bil tako pereč.

Marsikje po svetu in deloma tudi pri nas (v nekaterih drugih republikah) so že omogočili določeno usmerjenost gimnazijskega pouka.

Sedanja oblika zaključnega izpita, kakršna je pri nas v Sloveniji, pa kaže, da sam zaključek gimnazijskega študija ni zgolj okvirna usmeritev, na primer po sorodnih skupinah predmetov, temveč da gre za usmeritev v posamezni predmet oziroma stroko. Cesto pa se je v praksi tudi to izrodilo v obdelavo in obravnavo ozkih tem v okviru enega samega predmeta.³

Ocene sedanjih zaključnih izpitov so torej oznaka za uspeh v določeni specialnosti ali v najboljšem primeru predmetni usmerjenosti in imajo zato te le parcialno vrednost. To nam dokazuje tudi primerjava med uspehi zaključnih izpitov ter uspehi zaključnih (četrtih) razredov. Če hočemo torej dobiti vpogled v strukturo teh novincev po nekdanjih kriterijih, si moramo najprej ogledati njihove uspehe zaključnih razredov in šele potem poiskati razmerje de rezultatov samih zaključnih izpitov. V tem pogledu se pokažejo zelo zanimive relacije.

Struktura sedanjih ocen zaključnega razreda se močno približa strukturi uspehov, kakršno so imeli nekdanji srednješolci pri stari maturi. Primerjava skupnih ocen stare mature in maturitetnih razredov kaže, da nekdanj ni bilo pomembnih razlik med temi ocenami, medtem ko so te razlike danes očitne. To pomeni, da je kvalitativni premik novincev v zadnjih treh letih, ki se kaže v večjem deležu odličnih, prav dobrih in dobrih ocen zaključnega izpita, v veliki meri fiktiven.

Te povprečno višje ocene zaključnih izpitov, ki jih dosegajo v zadnjih treh letih abiturienti srednjih šol, niso, kot je videti, dovolj zanesljiv kriterij, po katerem bi sklepali na spremembo njihove intelektualne strukture oziroma na dviganje nivoja srednje šole v tem času.

Oglejmo si sedaj še drugo potezo reformiranega zaključnega izpita. To je možnost, da se z

³ Reformirani zaključni izpit na ostalih šolah druge stopnje (strokovnih šolah) je zaradi določene poklicne usmerjenosti teh sol bolj organski in bolj smiseln.

njimi izrazi interesna usmerjenost srednješolcev. Nova oblika zaključnega izpita omogoča namreč prosto izbiro tematike ^pismene domače naloge.

S to obliko zaključnih izpitov smo pravzaprav dobili elemente, s katerimi moremo vsaj do neke mere presoјati, kdaj in kako so se srednješolci odločali oz. usmerili za določen študij na univerzi.

Upravičeno pričakujemo, da je usmeritev dijakov, ki se zrcali v tematiki domače maturitetne naloge, s stališča univerze samo dobrodošla. Saj daje, če drugega ne, določeno orientacijo o težnjah in zanimanju bodočega slušatelja.

Povsem logična je namreč domneva, da bo tematika, ki si jo maturanti izberejo pri pismeni nalogi, v določani zvezi z njihovim bodočim študijem. Upravičeno namreč pričakujemo, da bo v glavnem tematika domačih maturitetnih nalog posegla v stroko, v predmet oziroma na področje njihovega bodočega študija na univerzi. To pričakovanje je upravičeno zlasti za tiste stroke, ki so zastopane tudi na srednji šoli. Ta razmerja pa nam utegnejo pokazati tudi utemeljenost sedanjega zaključnega izpita.

Poglejmo, kakšno je to razmerje pri slušateljih geografije. Od 102 letošnjih novincev je pri zaključnem izpitu imelo geografske teme 20o/o. torej komaj ena petina. Ker gre pri teh novincih za dvopredmetne študijske skupine (geogr.-zgod., geogr.- sociol. in geogr.-zgod. s turistično smerjo) moramo semkaj prišteti še 5o/o novincev s „turističnimi“ nalogami ter llo/o z zgodovinskimi temami. Potemtakem moramo ugotoviti, da si je le 36o/o anketiranih novincev izbralo na univerzi študij, ki je v skladu z njihovo maturitetno nalogo.

Velika večina abiturientov pa prihaja na študij geografije z maturitetnimi nalogami, katerih tematika posega v najrazličnejše druge stroke, ki z geografijo, žal, nimajo dosti skupnega. To dovoljuje domnevo, da se je največ študentov odločilo za študij geografije šele tik pred vpisom na univerzo in verjetno zanjo tudi nimajo posebnega interesa. Od teh novincev ima 17o/o filološke teme, 7o/o pedagoške, po 6o/o fizikalne in biološke teme, ostalih 18o/o pa odpade na kemijo, umet. zgodovino, psihologijo, glasbo, fizkulturo, astronomijo, filmsko umetnost itd. 9o/o letošnjih novincev pa je opravljalo maturo še po starem, torej pred več ko tremi leti in prihajajo na geografijo večinoma po neuspelem študiju na drugih fakultetah.

Sestav novincev v luči maturitetnih nalog je zelo instruktiven. Predvsem nam razkriva veliko razliko med izbiro maturitetnih tem ter izbiro študija na Univerzi. Upravičeno utegnemo domnevati, da si srednješolci ne izbirajo maturitetnih tem zgolj po svoji usmerjenosti in zanimanju (glede na bodoči študij oziroma poklic), temveč da odločajo pri tem drugi kriteriji, drugi elementi, ki pa zavzemajo tolikšen obseg — vsaj po naših podatkih sodeč — da dopuščajo dvom v eno od osnovnih potez novega zaključnega izpita. Zelo koristen bi bil vpogled v tovrstno problematiko na drugih strokah in drugih fakultetah.

Se enkrat naj podčrtamo, da je povsem logično pričakovanje, da bo velika večina mladine izbrala — v letu preden začenja študij na visoki šoli — pri zaključnem izpitu nalogo, ki posega v okvir njegovega bodočega študija. Pobudniki reformirane mature so brez dvoma skušali mladini to tudi omogočiti.

Ako se v praksi pokaže drugače, in to bistveno drugače, potem je to brez dvoma resno opozorilo, ki narekuje, da moramo nove zaključne izpite sistematično spremljati, proučevati in po potrebi tudi modificirati.

Glede samih maturitetnih nalog velja podčrtati, da je njihova tematika čestokrat preozka. Nekatero naloge so preveč ozke celo z vidika univerzitetnega študija, na primer v primerjavi s proseminarskimi in seminarskimi elaborati. Take naloge pomenijo prehitavanje ob nepoznavanju osnov posamezne stroke. Še v večji meri pa so preuranjene glede osnovnih delovnih metod, ki so za to potrebne (na primer glede zbiranja virov, citiranja in uporabe virov, vsebinske zgradbe elaborata itd.). Pri univerzitetnem študiju namreč ni opaziti, da bi študenti z novimi maturami obvladali kaj več delovnih metod kot prej. Ugotovitve take vrste opozarjajo, da gimnaziji bržkone manjkajo elementi, s katerimi bi dijake sistematično seznanjali z delovnimi metodami, ki so potrebne za uspešno sestavljanje naloge. Šele ob tem pogoju je mogoče pričakovati samostojno in resno izdelavo maturitetnih domačih nalog.

Zanimivo je, da skoraj ni primerov, kjer bi bile maturitetne naloge tematsko preširoke, in tovrstne problematike zato sploh ni. Gimnazija je s sedanjim zaključnim izpitom dobila sodobnejšo etiketo, in pa hkrati tudi vsebine. Težišče v problematiki sedanjih zaključnih izpitov se s tem prestavlja od samih izpitov na sam gimnazijski študij, la naj bi z določeno vsebinsko strukturo dela (vsaj v zadnjih dveh letih) omogočil uspešno izvedbo zaključnega izpita.

Med omenjenimi temami je le manjše število takih, ki so kompleksnejše in posegajo hkrati v obravnavanje dveh ali treh sorodnih strok, na primer zgodovine in geografije oziroma geografije, zgodovine in umetnostne zgodovine ali geografije in geologije in podobno. Take teme velja vzpodbujati, ker kažejo širšo usmerjenost in prepotrebno kompleksnost, ne pa pretirane specializacije. Veliko naslovov maturitetnih nalog je premalo opredeljenih in smo zato v dvomu, kam sodijo. Na primer: Dravske elektrarne, Mali obmejni promet, Boksiti jadranskega bazena itd., saj jih moremo obravnavati bodisi z vidika fizike, kemije, geologije in geografije. In prav bi tudi bilo, da bi jih res obravnavali vsaj iz dveh ali treh sorodnih vidikov.⁴

Zelo instruktiven je vpogled v tematiko maturitetnih nalog po uspehu, ki so ga dosegli abiturienti pri zaključnem izpitu.

Značilno je, da imajo na primer vsi slušatelji z odličnim zaključnim izpitom take maturitetne naloge, ki se ujemajo z njihovim univerzitetnim študijem (7 geografskih, 2 turistični, 1 zgodovinska in 1 sociološka). To pomeni, da so se ti najboljši dijaki že v gimnaziji odločili za določen študij na univerzi. Podobno je s študenti s prav dobrini uspehom zaključnega izpita. Tudi med temi je velik del takih, pri katerih se ujema tematika maturitetne naloge z njihovim univerzitetnim študijem. Nasprotno pa je pri abiturientih z dobrim in z zadostnim uspehom zaključnega izpita delež ustreznih maturitetnih nalog neznamen. Pri njih posega tematika maturitetnih nalog v il različnih področij oziroma strok, medtem ko pri prav dobrih dijakih v sedem in pri odličnih le v štiri stroke. Pri abiturientih z zadostnim uspehom zaključnega izpita je sestav maturitetnih nalog najbolj pester, tematika sama pa je čisto zelo problematična.

Toda ta diferenciacija slušateljev je, žal, bolj formalna kot vsebinska. Pokazalo se je namreč, da pravzaprav ni bistvenih razlik med enimi in drugimi. Slušatelji z geografskimi maturitetnimi nalogami niso dosti bolj razgledani v tej stroki kot ostali, in tudi glede delovnih metod ni med njimi večjih razlik. Očitno jim za zaključni izpit ni bilo treba osvežiti celotne geografske snovi. S tega vidika tudi ni upravičeno stališče, da bi pri vpisu na posamezne fakultete oziroma oddelke imeli prednost tisti ahiturienti, ki imajo maturitetne naloge iz ustrezne tematike. Take tendence se namreč ponekod že uveljavljajo.

Iz gornjega sledi, da pravzaprav ne bi bilo škode, ako se zaključni izpit sploh ukine in morda uvede sprejemni izpit (kolokvij, test, ali kakorkoli to že imenujemo) na sami univerzi, kar se ponekod tudi že prakticira (na primer na medicinski fakulteti).

Na osnovi naših spoznanj moremo zaključiti, da je potrebno sedanje zaključne izpite na srednjih šolali oziroma na gimnazijah sistematsko proučevati in jih prilagoditi tako, da bodo čim bolj smiselni in smotrni. Bržkone bo treba znova proučiti in tudi modificirati njihov značaj in strukturo. Predvsem pa bo treba te izpite organsko vključiti v celotni sistem gimnazijskega študija.

Brez dvoma je naše vrednotenje zaključnega izpita enostransko, ker se tretira le v luči univ. študija. Je pa ta vidik toliko pomemben, ker nam kaže, kako se rezultati teh izpitov uveljavljajo pri izhodišču univ. študija, torej v praksi.

Analiza maturitetnih nalog nadalje kaže, da terja njihova uspešna izdelava med drugim tudi uporabo in poznavanje določenih delovnih metod. To velja že za zbiranje in pregled virov, za uporabo virov, za njihovo eksoerpiranje, medsebojno primerjavo in obdelavo (literatura, statistični po-

⁴ Glede maturitetnih geografskih nalog glej članek D. Kompare, Zaključni izpiti iz geografije, Geografski obzornik, Ljubljana, 1962, 1—2.

datki, kartografsko gradivo itd.), za principe kompilacije, strukture elaboratov itd. Vse to in se drugo je za samostojno, resno in uspešno obdelavo maturitetnih tem nujno potrebno. Vsega tega pa očitno dosednji način gimnazijskega študija ne daje v zadostni meri ali vsaj ne dovolj sistematično. Na osnovi tega pridemo do spoznanja, da se pri zaključnih izpitih zahteva nekaj, kar se dejansko ne nudi in da je v tem iskati enega izmed vzrokov za špekulacije, ki še vedno spremljajo izdelavo maturitetnih nalog.

Omenjeni problem kaže, da je treba sam gimnazijski študij in zaključni izpit organsko povezati. Zaključnemu izpitu je treba prilagoditi sam srednješolski študij. V tem pogledu se odpirajo različne možnosti. Ena od teh je, da se ob sedANJI predmetni strukturi uvedejo posebne oblike dela, ki omogočajo notranjo usmeritev študija in hkrati tudi privanjanje na posebne aktivne oblike dela. Pri samem zaključnem izpitu pa bi bilo treba poznati oziroma osvežiti celotno srednješolsko snov predmeta, iz katerega izdela dijak maturitetno nalogo. Še bolje pa bi bilo, da bi bile maturitetne naloge kompleksnejše in da bi posegale na področje dveh ali celo treh sorodnih predmetov. Prav tako potrebno bi tudi bilo pregledno znanje vseh teh predmetov. Potem se, Upajmo, ne bi dogajalo, da ima abiturient srednje šole maturitetno nalogo iz geografije, srednješolske snovi tega predmeta pa ne pozna. Zato je brez dvoma upravičena minimalna zahteva, da pozna kandidat tudi predmet, iz katerega dela nalogo, in ne le poglavje, ki se v nalogi obravnava.

Naše izkušnje torej kažejo, da študenti i geografsko maturitetno nalogo niso v geografiji dosti bolj razgledani kot ostali, ki so imeli drugačne teme. Isto velja tudi glede osnovnih delovnih metod, ki jih sedANJI abiturienti ne poznajo bolj kot nekdanji maturanti. Vse to vodi do spoznanja, da nam sedANJI zaključni izpiti (njihova ocena in tematika maturitetne naloge) ne morejo služiti kot zanesljiv kriterij za presojo novincev.

Pri nekaterih primerih — na srečo niso številni — so se pismene naloge zaključnih izpitov sprevrgle v obdelavo prav specialnih tem, nekakih „gimnazijskih disertacij“, ki so bodisi rezultat pomoči posameznih strokovnjakov iz dijakovega miljeja ali pa gre za amatersko zanimanje dijakov v določenih interesnih področjih, za tako zvane „konjičke“. Očitno je v enem in drugem primeru namen maturitetne naloge povsem zgrešen.

ZAKLJUČEK

Ako motrimo novi zaključni izpit na gimnaziji z vidika univerzitetnega študija, pridemo do naslednjih spoznanj:

Značaj in struktura tega izpita ni organski zaključek gimnazijskega pouka. Študij sam je slejkoprej ostal splošno izobraževalen, medtem ko je zaključni izpit po svojem značaju izrazito usmeritven. S tem je očitno, da je struktura seda-

nega zaključnega izpita v marsičem prejudicirala fiziognomijo celotne gimnazije, ker je pretrgala zvezo med načinom samega študija ter načinom samega zaključnega izpita. Logična posledica te diskrepanoe je pojav, da je že o izbiri samih tem cesto odločalo marsikaj drugega prej, kot pa samo zanimanje dijaka za določeno interesno področje, stroko, poklic. Vzporedno s tem je nova oblika zaključnih izpitov odprla tudi možnosti špekulacij glede obdelave domačih nalog. Z novim zaključnim izpitom se je torej vtisnil usmeritveni značaj le zaključku gimnazije ne pa tudi samemu gimnazijskemu pouku.

Glede na to, kako se zaključni izpit obnese v praksi, nam morejo — kot smo spoznali — odgovoriti spoznanja v zvezi s prvostopenjskim študijem. Struktura študentov, sestavljena po uspehu in tematiki zaključnega izpita je precej brezbarvna in neizrazita. Od tod tudi misel, da bi se ti izpiti bodisi modificirali ali pa sploh opustili in bi se uvedle nove oblike sprejemanja na univerzo.

Ilazen tega smo prišli do določenih spoznanj, ki jih moramo upoštevati ob izhodišču prvostopenjskega študija:

L Ugodnejša struktura študentov geografije v zadnjih letih, ki nam jo kažejo ocene zaključnih izpitov, se je žal, pokazala za fiktivno in ima svoj izvor deloma v sedANJI strukturi zaključnih izpitov ter s tem zvezanimi kriteriji deloma pa tudi v še neustaljenem reformnem procesu, ki ga doživlja srednja šola.

2. Zaenkrat so zaključni izpiti (njihova ocena in tematika pismene naloge) precej brezbarvni. Ocene maturitetnih nalog je treba Upoštevati le v zvezi z uspehom maturitetnega razreda. Glede maturitetnih nalog pa je tako, da študenti, ki imajo geografske teme, ne kažejo v geografiji bistveno večje razgledanosti kot ostali. Po maturitetnih temah smemo v najboljšem primeru sklepati, da imajo za stroko določeno zanimanje oziroma nagnjenost in nič več.

3. Število tistih študentov, ki so s pismeno nalogo pokazali zanimanje za geografijo, je žal premalo, da bi mogli pomeniti aktivno jedro in prispevati k dvigu splošnega nivoja v začetnih fazah univerzitetnega študija.

4. Dejstvo, da ima večina študentov naloge iz drugih strok oziroma področij, pa kaže, da imamo opravka z veliko večino študentov, ki je prišla na geografijo več ali manj slučajno, zaradi najrazličnejših zunanjih vplivov in motivov, ne pa zaradi notranjih nagibov. To pomeni, da je treba vse te novince najprej in predvsem seznaniti s samim obsegom, značajem in strukturo geografskega študija ter z vsemi možnostmi in problemi, ki jih ta stroka vsebuje oziroma nudi. V tem pogledu jim je treba nuditi najširšo orientacijo ter jih hkrati vzpodbujati za stroko samo in za samo delo.

5. To spoznanje ni v skladu z dejstvom, da se takoj v začetku študija srečajo z matematično geografijo, ki ima v nekem smislu selekcijsko funkcijo, pri čemer pa njena zahtevnost ni v raz-

tnerju z zahtevnostjo ostale geografske sinovi. Tako jih za geografijo selekcioniramo pravzaprav za «geografskimi merili. S tem jih bržkone [ne navdušujemo za stroko. Navdušenje oziroma interes pa je, kot vemo, zelo pomemben element za uspešen študij. Seveda pa ima matematična geografija s svojo zahtevnostjo oziroma večjo eksaktnostjo itd. določeno pozitivno vlogo, ker študente že takoj v začetku navaja k sistematičnosti in resnosti pri delu.

6. Nadalje se moramo zavedati, da študenti, ki vstopajo na univerzo v zadnjih letih — kljub novemu zaključnemu izpitu in izdelani rnaturnitetni nalogi — ne poznajo osnovnih delovnih metod oziroma imajo kvečjemu občutek, da te metode obvladajo, kar pa je cesto vzrok za nove nesporazume.

7. Z novim zaključnim izpitom ob koncu srednješolskega študija so dane možnosti za določeno interesno usmerjenost dijakov, ki dobivajo v zaključnem razredu, torej tik pred univerzitetnim študijem določene oblike. Brez dvoma je pri tem pojavu zainteresirana tudi univerza. Zato

je pričakovati, da bo v bodoče prišlo tudi s tft strani do bolj konkretnih sugestij.

8. Dejstvo, da študira geografijo vedno več absolventov različnih strokovnih šol in ne le gimnazijci, postavlja pred prvostopenjski študij problem neenakega predznanja geografije, ozir. problem izenačevanja tega znanja kot izhodišča za uspešen intenziven študij prve stopnje.

9. Gornja dejstva, žal, ne govore za to, da bi se prvostopenjski študij geografije lahko dovolj učinkovito naslonil na omenjene temelje. S tega vidika je razumljiva težnja po večji zahtevnosti znanja geografije na šolali druge stopnje. Prav tako pa tudi želja, da se dvigne celotni nivo srednješolske izobrazbe.

Nekatera gornja spoznanja niso povsem nova, saj smo jih že doslej večkrat nakazovali, toda tokrat smo jih tudi dokumentirali in jim skušati določiti pomen v okviru prvostopenjskega študija. Upamo, da bodo ta spoznanja, čeprav so morda enostranska, sprožila tudi kako koristno pobudo v reformnem procesu srednješolskega pouka geografije oziroma univerzitetnega študija geografske stroke na prvi stopnji.

Dušan K o m p a r e

Geografski praktikum in seminarsko delo učencev v gimnazijah

Sodobna metodika zahteva od učitelja, naj ne poučuje samo, temveč naj ima njegovo pedagoško prizadevanje namen, da bo učenec učno snov razumel, je kritično sprejel in se tako navadil na samostojno mišljenje in ocenjevanje. Od učenca pa zahteva nova metodika, naj opravlja pri šolskem delu zahtevnejše in težje duševno delo, naj ne dela samo po spominu, naj preide od pasivnega sprejemanja k aktivnemu miselnemu sodelovanju in naj si razen materialne izobrazbe in znanja pridobiva tudi formalno izobrazbo različnih svojih duševnih zmožnosti. Aktivnost učenca je torej aktivnost njegovega spoznavnega dela.

Zato zahteva reforma geografskega pouka na gimnazijah uvajanje takih učnih oblik in metod, ki bodo vzpodbujale večjo aktivnost in samostojnost učencev v vzgojno-izobraževalnem procesu in ki bodo uvajale učence v geografsko znanstveno mišljenje ter najosnovnejše oblike geografskega proučevanja. Gre za uvajanje praktičnih vaj in seminarskega dela ter za večji razmah dela v interesnih kroških kakor tudi v drugih prostovoljnih dejavnostih.

PRAKTIČNE NALOGE IZ GEOGRAFIJE

Naloga geografskega pouka ni le pridobivanje določenega teoretičnega znanja, pridobivanje spominskega znanja in znanja v obliki definicij in opisov. Pri pouku geografije se morajo dijaki

naučiti pridobljeno znanje tudi praktično uporabljati. Ta naloga je v skladu s pedagoško zahtevo, da mora biti pouk geografije življenjski, pa tudi povezan z znanstveno spoznavno teorijo, po kateri je pravo spoznanje tisto, ki je preverjeno v praksi.

Ze večkrat smo ugotovili, da daje naš geografski pouk premalo praktičnega, v življenju uporabnega znanja. Prav tako je mogoče reči, da so učenci pri pridobivanju geografskega znanja premalo aktivni in samostojni. Tudi preverjanje znanja je preveč zgolj kontrola, katera dejstva in koliko od teh si je dijak zapomnil, premalo pa ugotavljanje, ali dijak geografske pojave in njihove medsebojne zveze tudi razume in ali zna to znanje v praksi uporabljati. Zato osnovni dokumenti gimnazijske reforme poudarjajo vlogo različnih vaj in praktičnih nalog za povezovanje teorije, zakonov in pravil, ki se obravnavajo pri pouku, z njihovo praktično uporabo. Praktične naloge iz geografije imajo predvsem naslednji namen:

1. Poglobljajo, razširjajo, utrjujejo in konkretizirajo znanje, ki so si ga učenci pridobili prispevajo k pojasnjevanju pojmov in k aplikaciji znanja ter razvijajo različne privajenosti.

2. Uvajajo učence v samostojno delo.

3. Prispevajo k obvladanju tehnike različnih del s področja geografije.

Kot primer navajam praktične naloge za prvi razred gimnazije:

1. vaja — Določite s kompasom glavne in stranske strani neba! Določite azumite izrazitih gorskih vrhov in sosednjih naselij! Orientirajte topografsko karto s kompasom! Orientirajte karto po dveh objektih na teranu in na karti! Določite opazovališče na karti po metodi obratnega preseka!
2. vaja — Napravite kroki nekega terena in vrisite topografske znake!
3. vaja — Skupina izletnikov gre pes iz Šenčurja mimo Brnika, Most in Vodice v Šmartno. Določite azumite in dolžino vsakega dela te poti. Opišite po karti pokrajino, po kateri pelje pot. Izračunaj(e), koliko časa potrebujejo izletniki za pot, če prehodijo pet kilometrov na uro.
4. vaja — Narišite profil vzdolž črte fentvid — Sv. Jakob.
5. vaja — Na temelju podatkov narišite grafiko povprečnega letnega gibanja temperatura v Londonu, Moskvi in Neaplju. Na temelju podatkov narišite diagrame povprečnega letnega gibanja padavin v Londonu, Moskvi in Neaplju. Razložite vsak grafikon in diagram in pojasnite razlike med njimi! Katerim klimatskim tipom pripadajo omejeni kraji?
6. vaja — Oglejte si karto padavin in navedite, kje je na zemeljski površini posebno veliko padavin (nad 2000 mm) in kje zelo malo (pod 200 mm). Primerjajte karto padavin s karto izobar, vetrov in morskih tokov ter navedite:
  - a) kje je vzdolž severnega in južnega povratnika mnogo padavin, kje malo in zakaj;
  - b) koliko je padavin ob zahodnih obalah kontinentov od 40° s. š. in zakaj?
7. vaja — Na nemi karti sveta vpišite imena oceanov, morij, večjih zalivov, morskih ožin, večjih polotokov in otokov vseh delov sveta! Z raznobarvnimi puščicami označite tople in hladne morske tokove v oceanih in vpišite njihova imena! Označite tudi globokomorske jarke!
8. vaja — Z ladjo potujte iz Londona v New York! Izmerite na globusu dolžino poti! Kakšne so globine Atlantskega oceana na tej poti? Kako se spreminja povprečna letna temperatura površinske morske vode in zakaj? Kako in zakaj se spreminja slanost Atlantskega oceana ob tej poti?
9. vaja — Na nemi karti sveta vpišite imena najvažnejših rek! Zarišite oceanska razvodja! Z različnima barvama označite delte in estuarje! Ugotovite, kje so ob teh dveh tipih rečnih ustij velika pristanišča! Označite jih! Razložite razliko v njihovi legi!
10. vaja — Na temelju podatkov o povprečnem mesečnem stanju vode Riječine, Drave (Dravograd) in Save (Gradiška) narišite diagrame rečnih režimov! Pojasnite diagrame in razlike med njimi!
11. vaja — Na nemi fizični karti sveta vpišite naslednja imena:
  - a) mladih nagubanih gorovij,
  - b) starih gorovij,
  - c) najpomembnejših nižin.
12. vaja — Proučite karto naseljenosti prebivalstva na svetu in ugotovite:
  - a) v katerih conah prsti in rastja je naseljenost posebno redka — zakaj?
  - b) kje je naseljenost posebno gosta — zakaj?
13. vaja — Na temelju podatkov o gostoti naseljenosti po občinah izdelajte po relativni metodi gostotno karto Slovenije!
14. vaja — Narišite kartodiagram prebivalcev mestnih naselij z nad 10.000 prebivalci v Sloveniji po panogah gospodarske dejavnosti in sestavite komentar!
15. vaja — Izdelajte ustrezno karto na temelju podatkov o deležu mestnega prebivalstva evropskih držav. Razložite, zakaj je delež mestnega prebivalstva v posameznih državah tako različen!
16. vaja — Izdelajte ustrezno karto na temelju podatkov o deležu prebivalstva evropskih držav, ki je zaposleno v industriji. Naštejte države, ki imajo največ industrijskega prebivalstva. Katere najmanj? Zakaj?

SEMINARSKO DELO

Seminarske oblike dela, ki ustrezajo stopnji razvoja, sposobnostim in znanju gimnazijskih učencev, še miso proučene. Seminarsko delo se v zvezi z izdelavo domačih nalog za zaključni izpit sicer postopoma uvaja, vendar pa so njegove oblike še nerazvite. V naši pedagoški literaturi še nimamo kompleksne obdelave seminarskega dela. Do nje bomo prišli le s proučevanjem konkretne prakse, to je po induktivni poti. Zato je mogoče o seminarskem delu povedati le nekaj osnovnih misli, ki pa jih je treba v praksi šele preveriti.

V seminarju poglobljamo, razširjamo in obdelujemo geografsko učno snov, ki jo je posredoval učitelj, ali pa so jo učenci spoznali pri opazovanju, poučnih sprehodih in ekskurzijah. Seminarsko delo v gimnaziji ima namen razvijati znanstveno mišljenje učencev predvsem z dvema oblikama dela:

1. z uvajanjem učencev v samostojno obdelavo geografske učne snovi na temelju ustreznih knjižnih virov;

2. z uvajanjem učencev v najelementarnjše forme samostojnega proučevalnega dela.

Samostojna obdelava geografske učne snovi na temelju knjižnih virov nima le namena poglobljati, razširiti in iz različnih aspektov osvetliti učno snov, temveč ima tudi namen učence naučiti, kako se uporabljajo knjižni viri. Po svoji zahtevnosti je ta oblika samostojnega dela učencev lahko zelo različna. Med manj zahtevne naloge, ki jih uvrstimo v prvo fazo seminarskega dela, lahko štejemo knjižno poročilo. Učencem damo nalogo, da preberejo svoji stopnji usrezno geo-

geografsko knjigo, razpravo ali članek iz učne snovi, ki smo jo že predelali. Sestavijo naj pismeno poročilo o vsebini knjige, razprave ali članka in poročajo o glavnih dognanjih avtorja. K poročilu naj prilože tudi najosnovnejše kartografsko in drugo gradivo, s katerim bodo poročilo ilustrirali. Menim, da je treba za knjižno poročilo izbrati le manj obsežna dela, ki so učencem dostopna.

Mnogo zahtevnejša naloga pa je sestavljanje geografskih referatov na temelju knjižnih virov. Mislim, da kaže to nalogo uvrstiti v drugo fazo seminarskega dela, to je v 3. in 4. razred gimnazije. Take razprave so lahko kompleksne obravnave posameznih regij ali držav ali pa obdelave različnih geografskih elementov in faktorjev. Posebno pomembna je pri tej obliki pravilna izbira knjižnih virov, ki morajo ustrezati znanju in umskemu razvoju učencev. Referati, ki jih sestavljajo učenci, imajo namen poglobiti in razširiti njihovo znanje, zato naj jih učenci izdelajo šele takrat, ko smo ustrezno učno snov že (obravnavali in so učenci že osvojili temeljne pojme in terminologijo. Geografski referati morajo biti opremljeni z viso potrebno temeljno dokumentacijo, kot so na primer: karte, skice, diagrami, grafikoni itd.

Zelo temeljito je treba poudariti tudi uvajanje učencev v samostojno proučevalno delo. Pri tem se nam postavlja predvsem vprašanje, kaj naj to delo obsega in kako obrežne naj bodo naloge, da ne bodo presegle ravni in moči gimnazijcev.

K samostojnemu proučevalnemu delu učencev sodijo zlasti opisi geografskih pojavov in procesov, ki so jih učenci sistematično opazovali neposredno v naravi ali pa posredno na skrbno izbranih geografskih kartah in ilustracijah. Pri tem gre za naravno geografske in družbeno-geografske pojave in procese, ki jih je gimnazijski učenec sposoben opazovati in opisati. Z opisi je tesno povezano tudi ponazarjanje razporeditve geografskih pojavov na kartah, ponazarjanje količinskega gibanja z grafikoni in diagrami in ponazarjanje količinskih odnosov z diagrami. V najtesnejši zvezi z opazovanjem je tudi skiciranje posameznih geografskih pojavov, risanje profilov, shem in slično. Med mladino se vedno bolj uveljavlja tudi fotoamaterstvo, zato naj učenci, ki se ukvarjajo s fotografiranjem, opise dopolnijo tudi z ustreznimi lastnimi fotografskimi posnetki; ta dejavnost učencev bo povečala njihovo pozornost pri opazovanju in jim razvija sposobnost za opazovanje.

V samostojno proučevalno delo učencev sodi tudi obdelava statističnega gradiva. Na temelju statističnih podatkov naj ugotavljajo količinsko razporeditev in količinske odnose geografskih elementov in faktorjev ter njihovo gibanje. Pri tem ima poseben pomen ponazarjanje s kartami, z diagrami, grafikoni, kartodiagrami in slično.

Na temelju opazovanja, obdelave statističnega gradiva, kartografskega in drugega ponazarjanja naj učenci pojasnijo geografske elemente in njihovo razporeditev. Na osnovi že pridobljenega znanja, ob uporabi učbenika in druge ustrezne literature, ki jo nasvetuje učitelj, naj učenci ugotavljajo elementarne vzročne zveze med geografskimi pojavi in temeljne zakonitosti v njihovi razporeditvi. To je brez dvoma najtežja naloga, zato mora učitelj zelo preudarki, kakšno gradivo bo izbral učencem za obdelavo in katere rezultate so učenci sposobni doseči. Glede na zahtevnost te naloge menim, da je ne kaže dajati prej kot v 3. in 4. razredu gimnazije.

Doslej sem navedel le nekaj primerov samostojnega dela v okviru geografskega seminarja v gimnaziji. Poudariti moram, da so to le misli, ki so se porodile ob razmišljanju o vsebini seminarskega dela. Morda bodo koristile tistim profesorjem geografije, ki bodo začeli sistematično uvajati seminar kot redno obliko dela. To so le sugestije, o katerih pa naj vsekakor sodi sistematična praksa.

Poleg vsebinskega pa bo treba rešiti še vprašanje organizacije seminarskega dela. Njegove organizacijske forme v mnogočem izhajajo iz nalog, ki jih ima ta oblika dela v celotnem vzgojno* izobraževalnem procesu. Seminarsko delo je sestavni del pouka in mora biti vanj pravilno vključen. V okviru sistematičnega osvajanja znanja ima nalogo, da to znanje pogloblja, razširja, utrjuje in konkretizira ter razvija v učencih umske sposobnosti in delovne navade. Njegov pomen pa je tudi v tem, da učence vzpodbuja k samostojnemu delu, jim vzbuja interes za jučni predmet in jih uvaja v svet znanstvene misli. Iz teh nalog seminarskega dela pa izhaja, da morajo seminarske naloge, ki jih opravljajo učenci, temeljiti na že predelani učni snovi in na znanju, ki so si ga učenci že pridobili.

Dosedanje skromne izkušnje dokazujejo, da ima uspešno seminarsko delo tri faze:

1. Določitev in obrazložitev naloge ter metodološka navodila.
2. Obdelava naloge.
3. Poročanje o rezultatih in diskusija.

V prvi fazi pred vsemi učenci postavimo naloge, ki so v zvezi s predelano učno snovjo. Pojasnimo jim namen in pedagoško vrednost teh nalog in vzbudimo v učencih interes. Nato se z učenci pogovorimo o metodah dela, na primer, kako se sestavlja knjižno poročilo ali geografska razprava, kako se obdeluje statistično gradivo in kako se ponazarja na geografskih kartah in podobno. Učencem svetujemo tudi literaturo, ki jo bodo potrebovali za obdelavo teme in pripravimo vse potrebno gradivo. Ko smo učence seznanili z metodami dela, izberemo z njihovim sodelovanjem posameznike ali skupine, ki bodo nalogo izdelali. Ge gre za individualno delo, je treba naloge izbrati tako, da bodo ustrezale sposobnostim učencev, če pa obdelujejo posamezne naloge skupine

učencev, jih je treba sestaviti po istih principih kot pri skupinskem pouku (upoštevanje rezultata sociometrične ankete, vključevanje izoliranega učenca v tako skupino, ki ga bo najboljše asimilirala, intelektualna zmogljivost učencev — v skupino združimo nadarjenega, pasivnega, intelektualno šibkega in povprečnega učenca). Po temeljitem pretresu metod in navodil določimo še roke, v katerih morajo učenci naloge izdelati.

V drugi fazi je delo skupinsko ali individualno. Zaradi majhnega števila **Ur** ga morajo učenci opraviti doma ali v ustreznem šolskem prostoru izven rednih učnih ur. Povsem razumljiva pa je zahteva, tla mora učitelj tudi v tej fazi spremljati delo učencev, se zanimati za probleme, ki jih rešujejo in jim seveda dati tudi vsa potrebna dodatna navodila.

Dar ko Radinja

Reformirani študij geografije na univerzi

S študijskim letom 1960/61 se je začel reformni proces tudi na univerzi. Ta je pravzaprav sestavni del splošne reforme našega šolstva in je logično nadaljevanje reformnega procesa, ki se je začel na šolah prve in druge stopnje. Tudi na univerzi so spremljali reformo podobni pojavi kot na osnovni in srednji šoli.

Pobude za reformo univerzitetnega študijskega sistema so prihajale iz različnih strani, tudi z univerze same. Reformne pobude so izhajale iz osnovnega dejstva, da se je za današnje življenje potrebno usposabljanje z bolj izpopolnjenim in sodobnim sistemom šolanja kot doslej in so razlogi za reformo bili torej načelne in praktične narave.

V diskusiji o vprašanih reforme je bilo namreč pogosto slišati, da potrebuje naša operativna, zlasti pa gospodarstvo, več kadrov, kot jih more dajati dosedanji sistem univerzitetnega študija. Zato je treba ta študij organizirati tako, da ga je moč končati v določenem roku (v štirih letih), ne da bi zato znižali nivo znanja. To naj bi dosegli na razne načine: s sodobnejšim oziroma ustreznijim izborom študijske snovi (brez pretiranega historicizma in podobno), s popolnejšo strukturo študijskega gradiva, s sodobnejšimi študijskimi oblikami, z ustreznim študijskim režimom itd. Take in podobne zahteve so veljale sicer za razne stroke, toda še najbolj za tiste, ki dajejo kader za gospodarstvo.

S tem v zvezi je bila druga še važnejša zahteva, da potrebuje operativna bolj raznolikega sestava strokovnjakov. Razen dosedanjskega tipa visokokvalificiranih kadrov so potrebni na eni strani visokokvalificirani strokovnjaki, na drugi strani pa ožji specialisti (raziskovalci). Potrebni so torej bolj diferencirani kadri, eni z bolj praktično in širšo operativno usmeritvijo, drugi pa kot visokokvalificirani specialisti za vedno bolj zahtevnejše

Tretja faza obsega poročilo o rezultatih pred vsem razredom. V poročilu seznanijo referenti sošolce z rezultati svojega dela, z metodo, ki so jo uporabljali in pojasnjujejo vse dokumentarno gradivo, ki so ga pripravili. Po poročilu sledi razprava, ki jo vodi eden izmed učencev, ki ga je izvolil razredni kolektiv. Rezultat te faze seminarskega dela naj bo vedno sinteza, uporaba, poglobitev in ocena dobljenih rezultatov.

Čeprav je stopil pri seminarskem delu učitelj navidezno v ozadje, je njegovo delo vendarle težje in odgovornejše. Planira in organizira delo, izbira teme in ocenjuje njihovo ustreznost, daje metodska navodila, usmerja razpravo in jo dopolnjuje, svetuje učencem in jih vodi na poti k spoznanjem, ki jih od kriva geografska znanost.

in vedno razvitejše oblike našega gospodarstva, predvsem industrije.

Te in še druge zahteve so terjale pravzaprav korenitih sprememb v strukturi univerzitetnega študija, tako vsebinsko kot organizacijsko. V bistvu so vsa te zahteve terjale uvedbo cele vrste novih višjih šol (na primer višje strojne, elektrotehniške, rudarske, gozdarske, ekonomske, agronomske, pedagoške itd.), ki pa naj bi bile organizacijsko in vsebinsko neposredni sestavni del univerzitetnega šolanja. Po drugi strani pa so te zahteve terjale tudi uvedbo sistematičnega in organiziranega študija specializacije, tako imenovani diplomski študij.

Dosedanji enotni in enostopenjski univerzitetni študij seveda ni bil več kos vsem tem zahtevam. Zato je reforma terjala bolj diferencirano to je več stopenjsko organizacijo tega študija, v katerem bi bile posamezne etape smiselno zaključene in bi dajale različno oblikovane kadre. Te težnje so brez dvoma zelo smotrne, ker se s tem ne ustvarja iz enotnega sistema večtirni, temveč se skuša dosedanji enotni sistem usposobiti za različne izobrazbene kompozicije.

Reformne pobude niso v enaki meri veljale za vse fakultete. Vsekakor sta bili v posebnem položaju tedanji dve fakulteti: prirodoslovno-matematična fakulteta in filozofska fakulteta. Kader za višjo izobrazbo je namreč že dajala Višja pedagoška šola v Ljubljani, ki vključuje večino strok omenjenih dveh fakultet. Torej bi prvostopenjski študij na teh dveh fakultetah pomenil dvotirnost. Na drugi strani pa organiziran študij specializacije, to je tretja stopnja, na večini od-

*. Referat na seminarju za profesorje geografije na srednjih šolah, ki ga je priredil „Zavod za napredek šolstva LltS“, od 22. do 24. novembra 1952 v Ljubljani.

ftelcov teh dveh fakultet verjetno ne bo prerasel individualnih lobbik.

Prirodoslovno-matematični fakulteti je za reformiranje posebej veljala se neka druga pobuda. Gre za določene poglede na klasifikacijo znanosti, na delitev posameznih ved v prirodne in družbene, v teoretične in aplikativne in podobno, skratka gre za organizacijsko shemo znanstvenih disciplin. Tako se je tudi glede prirodoslovno-matematične fakultete (obstajala je do reforme 1960. leta) uveljavilo tkzv. načelo aplikativnosti. Študij matičnih oziroma teoretičnih ved naj se bolj poveže s svojimi aplikativnimi strokami in naj se te zato tudi organizacijsko združijo. Tako so na primer matematiko, fiziko, geologijo itd. prenesli na tehniško fakulteto oziroma na sedanjo fakulteto za naravoslovje in tehnologijo, botaniko in zoologijo na agronomsko, fakulteto oziroma na sedanjo fakulteto za biotehniko itd. Od nekdanje prirodoslovno-matematične fakultete je ostala edino geografija, ki je po tem principu ni bilo mogoče smiselno vključiti nikamor. Ob tem je ponovno prišel do izraza poseben značaj geografije v sistemu znanstvenih disciplin. Ker združuje geografija tako prirodne kot družbene aspekte in zakonitosti pri proučevanju Svojega predmeta, je na ta način most med enimi in drugimi vedami.

V tujini ima geografska znanost v organizacijski shemi znanstvenih disciplin različno razporeditev. Ponekod je v sestavu tehniških fakultet, drugod v sestavu literarnih ali humanističnih oz. filozofskih fakultet, ponekod pa je organizacijsko samostojna (v SZ so na primer posebne geografske fakultete). Brez dvoma se v teh primerih ne kaže le problematika geografije v klasifikaciji znanstvenih disciplin, temveč tudi problematika organizacijske sheme same znanosti.

Ako je predmet geografije pokrajinsko-prostorska stvarnost ali kompleksnost, potem bi bila njena aplikativna stroka — če zajema geografija sploh kako tako stroko te vrste — tako zvamo regionalno planiranje ali prostorsko urejanje pokrajine. To je mlada stroka, ki se je šele začela izvijati iz objema tradicionalne arhitekture. V Sloveniji se ta tudi organizacijsko postavlja na noge v okviru Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo. Potemtakem bi se mogla glede na omenjeno načelo aplikativnosti pri organizaciji znanstvenih disciplin geografska znanost gojiti v okviru te fakultete. Dejansko pa je bila geografija, kot nam je znano, priključena Filozofski fakulteti.

Sicer pa so se za geografsko znanost odprle nove perspektive z ustanovitvijo univerzitetnega geografskega inštituta kot osrednje geografske znanstvene inštitucije. V okviru filozofske fakultete je ostal pravzaprav le Oddelek za geografijo s pretežno pedagoškimi nalogami.

Ustanovitev univerzitetnega geografskega inštituta je omogočilo eno izmed uveljavljenih reformnih načel, da se za stroke, ki se goje na raznih fakultetah, osnuje osrednja institucija, ki naj usmerja, vodi in koordinira znanstveno delo

očetne stroke in deloma tudi pedagoško delo, ha primer podiplomski študij. Po možnosti pa naj taki univerzitetni inštituti vključijo tudi druge inštitucije teh strok izven univerze. Gre v bistvu za koncentracijo znanstvenega dela. Novo ustanovljeni inštitut za geografijo univerze ima torej za nalogo, da smiselno vključi nekdanji Geografski inštitut prirodoslovno-matematične fakultete, Katedro za ekonomsko geografijo na ekonomski fakulteti ter Zemljepisni oddelek Narodnega muzeja v Ljubljani z namenom, da organizira in usmerja celotno znanstveno delo in geografskem področju in da skuša pritegniti v tako organizirano delo tudi ostale geografske delavce izven univerze. Upajmo, da bo inštitut ta pričakovanja tudi uresničil.

Reformirani študij se je uveljavil na vseh strokah filozofske fakultete kljub temu, da je v Ljubljani VEŠ, ki daje kadre za poučevanje v višjih razredih osnovne šole.

Reformirani študij se na Filozofski fakulteti deli na tri stopnje po dve leti. Vse tri stopnje so organizirane tako, da zagotavljajo enotnost univerzitetnega študija. Vendar je vsaka od teh stopenj popolnoma zaključena, in se študij po vsaki stopnji zaključi z ustrežno diplomom. Po uspešno opravljenih dveh letih se izda diploma, ki priznava višjo strokovno izobrazbo ter usposablja diplomanta za pouk "v višjih razredih osnovne šole. Diploma druge stopnje ustreza dosedanjim diplomam in priznava visoko strokovno izobrazbo. Diploma tretje stopnje daje naslov specialista določene znanosti oziroma akademski naslov magistra (ki je na novo uveden).

Geografski študij na prvi stopnji obsega pregled očetne snovi in splošni uvod v metodiko stroke kot celote s predavanji, vajami, s prosieminarjem, praktikumom, terenskimi vajami ipd.

Druga stopnja zajema poglobljen študij poglobljenih vprašanj geografske stroke v celoti. V seminarjih pa s praktičnim delom (seminarske naloge in diplomsko delo) uvaja uporabo splošnih metodoloških prijemov. Diplomant druge stopnje mora biti sposoben za samostojno dopolnjevanje znanja s kritično uporabo strokovnih del.

Študij na tretji stopnji zajema poglobljanje v problematiko širokih delov stroke, izpopolnjevanje v posebnih pomožnih vedah in praktično uvajanje v specifične metodološke prijeme. Diplomant tretje stopnje mora biti usposobljen za samostojno raziskovalno delo.

Na filozofski fakulteti ni enopredmetnega študija v tistih strokah, ki jih poučujejo v osnovni in srednji šoli. Praviloma so le dvopredmetne študijske skupine. V tem se zrcali želja prosvetnih organov, da se diplomant usposobi za poučevanje dveh šolskih predmetov.

Geografija se mora študirati v povezavi z zgodovino ali sociologijo (nekdanjih povezav s pedagogiko, geologijo in biologijo ni, prav tako ni več tradicionalne povezave z etnologijo). Omenjene študijske skupine so povezane na obeh stopnjah študija. Na prvi stopnji (v prvih dveh

letih) sta obe stroki enakopravni. Sluša telji tudi diplomirajo iz obeh predmetov. Kdor nadaljuje šolanje, se more šele po diplomi prve stopnje dokončno odločiti, katerega od obeh predmetov bo na drugi stopnji izbral za glavno stroko (A — predmet) in katerega za stransko (B — predmet). Edino pri metodiki je drugače. Pri študiju na prvi stopnji ni treba opravljati metodike iz obeh predmetov, temveč le iz enega. S tem, pa je odločitev glede izbire glavnega predmeta postavljena praktično že na prvo stopnjo (v kolikor študent ne vpisuje obeh metodik).

Razen omenjenih dveh študijskih povezav obstaja še tretja. To je študijska skupina geografija — zgodovina s turistično smerjo, ki pa je omejena le na prvo stopnjo. Ta študijska skupina ima namesto pedagoških predmetov (pedagogike in metodike) tkzv. turistične predmete (geografijo turizma, elemente turizma, pravne osnove turizma, ekonomiko turizma, kurz umetnostne zgodovine, tehniko vodniške službe) ter dva tuja jezika.

Ta študijska skupina je razmeroma obsežna in ni pedagoška, temveč usposablja slušatelje za praktični poklic, za poklic turističnega vodnika. V prvem letu reforme (1960/61) je bil turizem poseben predmet in se je vezal v študijsko skupino geografija-turizem. Sedaj pa je turizem le usmeritev v osnovni študijski skupini geografija-zgodovina.

Študij geografije na prvi stopnji obsega v ustrezni obliki celotno geografsko snov. V prvem letniku se predavata predmeta Osnove geografskega dela (to je razširjeni in poglobljeni nekdanji Uvod v geografijo) ter Splošna geografija, ki se predava kot fizična geografija in družbena geografija, oba s proseminarjem. Nadaljnja delitev ni izvedena, da se čim bolj podčrta kompleksni značaj stroke.

V drugem letniku se predava regionalna geografija, ki se podaja posebej kot regionalna geografija Slovenije in Jugoslavije, ter kot regionalna geografija ostalega sveta, oboje s proseminarjem. Razen tega je na prvi stopnji še metodika geografskega pouka. Prav tako pa tudi terenske vaje in uvod v terensko proučevanje.

Na drugi stopnji se ena stroka študira nadaljnji dve leti kot glavni predmet in druga eno leto kot stranski predmet. Na drugi stopnji se razpored geografskega študija v bistvu ponovi, študij sam pa je razširjen in poglobljen. V tretjem letniku je najprej splošna geografija, le da je tokrat razdeljena na posamezne veje fizične geografije (geomorfologijo, klimatologijo, hidrogeografijo, pedogeografijo in fitogeografijo) ter na posamezne veje družbene geografije (ekonomsko geografijo, na geografijo naselij ter na demogeografijo). Razen tega je posebej seminar za fizično in posebej seminar za družbeno geografijo.

V tretjem letniku so tudi še predavanja iz izbranih poglavij regionalne geografije Slovenije in Jugoslavije ter poseben predmet z naslovom: Uvod v znanstveno proučevanje.

To je osnovni kurz geografskih predavanj, ki ga poslušajo vsi študenti druge stopnje. Medtem ko je študij geografije na prvi stopnji enoten, se na drugi stopnji loči po usmeritvi in specializaciji. Najprej so tri študijske usmeritve, ki se razlikujejo po izbiri tkzv. pomožnih predmetov. Prva je družbeno-geografska smer s politično ekonomijo in statistiko kot pomožnima predmetoma; druga je fizično-geografska smer z geologijo, pedologijo in meteorologijo ter tretja splošno-geografska smer z ekonomsko zgodovino in s seminarjem iz ekonomske zgodovine.

Razen teh „usmeritvenih predmetov“ so na drugi stopnji še tkzv. predmeti specializacije: Izbrana poglavja iz fizične geografije in izbrana poglavja iz družbene geografije.

V drugem letniku druge stopnje (četrtm letniku) pa so predavanja iz izbranih poglavij regionalne geografije (Evrope in SZ, Afrike, Azije in Avstralije ter Amerike) ter obravnava diplomatskih nalog.

Izkušnje kažejo, da bo treba ta program, ki je bil sestavljen leta 1960, torej na samem začetku reformnega procesa, v marsičem preoblikovati oziroma izpopolniti. Predvsem je treba usmeritvam dati bolj smiselno fiziognomijo. Študij specializacije pa je treba prestaviti na tretjo stopnjo. Isto velja tudi za predmet „Uvod v znanstveno proučevanje“.

Tretja študijska stopnja je čisto nova. V študijskem letu 1962/63 so na filozofski fakulteti razpisali tretje stopenjski študij na treh ali štirih strokah. Tako tudi na geografiji, vendar je ostal razpis brez odziva. Ta podiplomski študij oziroma razpis je zaenkrat imel v načrtu le poglobljanje v ekonomski geografiji (z devetimi obveznimi predmeti). Študij na tretji stopnji ni zamišljen kot množično nadaljevanje študija druge stopnje, temveč je namenjen predvsem tistim, ki so pokazali določeno sposobnost in smisel za znanstveno delo. Ta študij mora trajati najmanj eno leto.

Študij na prvih dveh stopnjah je organiziran tako, da zagotavlja s tekočo kontrolo red in strnjen sistem študija oziroma dela (s pomočjo kolokvijev, pismenih vaj, proseminarskih in seminarskih del, izpitov itd.). Za prehod iz letnika v letnik so določeni izpitni in drugi pogoji. Ta sistem pa ima, kot pač vsak sistem, dobre in pa slabe strani.

Namesto dosedanjega cikličnega sistema predavanj je sedaj uveden sistem po letnikih. Ta je brez dvoma popolnejši, saj zagotavlja bolj organsko podajanje snovi ter postopno širjenje in poglobljanje znanja. Realizacija tega sistema pa je seveda terjala pomnožitev učnega kadra. V tem pogledu je univerza z reformo brez dvoma precej pridobila, zlasti še, ker more ta pridobitev postati potencialni vir novih kvalitiet.

Z reformo so postavljeni tudi spremenjeni pogoji za vpis na univerzo. Za vpis na prvo stopnjo je potrebna srednješolska izobrazba. Geograf-

ski študij je mogoč z gimnazijo, učiteljiščem, ekonomsko srednjo šolo in s srednjo vzgojiteljsko šolo. Brez te izobrazbe je mogoč vpis s sprejemnim izpitom z določenimi pogoji. Za izpit se zahteva celotna srednješolska snov geografije iz ustreznih učbenikov, izkušnje kažejo, da bi bilo treba obseg znanja razširiti na druge sorodne veje geografije in v večji meri tudi na slovenski jezik. Statut daje možnost rednega in izrednega študija. Vendar so tudi izredni študenti dolžni opravljati proseminar, seminar in vaje (praktične, terenske in podobno).

Za vpis na drugo stopnjo je potrebna diploma prve stopnje ali diploma ustrezne višje šole (na primer VPS).

Diplomo prve ali druge stopnje pa je mogoče dobiti še na drug način, (namreč brez rednega ali izrednega študija na fakulteti. Tisti, ki izpolnjujejo pogoje za vpis na fakulteto (imajo torej srednješolsko izobrazbo) in uspešno opravljajo že vsaj štiri leta delo na delovnem mestu, za katerega se zahteva ustrezna višja izobrazba, morejo z dovoljenjem fakultetne uprave opravljati diplomu prve stopnje brez rednega vpisovanja, brez vaj in ostalih obveznosti. Tisti, ki žele opravljati diplomu druge stopnje, pa morajo uspešno opravljati vsaj osem let delo na delovnem mestu, za katero se zahteva visoka izobrazba.

Reformni proces univerzitetnega študija je šele v prvih razvojnih fazah in je doslej zajel prve tri letnike, medtem ko študenti četrtega letnika in absolventi dokončujejo študij po prejšnjem sistemu. Ker smo še vedno v prehodnem obdobju, je preuranjena presoja posameznih reformnih pojavov in še manj reforme v celoti.

Vendar nam izkušnje prvih dveh let ter analiza uspehov in neuspehov prve generacije, ki je pravkar končala prvo stopnjo, nam že omogoča nekaj misliti.

Ge izločimo težave, ki ne sodijo k bistvu reforme (organizacijske, finančne, kadrovske ipd.) potem je treba poudariti, da organizacijska in vsebinska izvedba reforme nista — vsaj na geografiji in bržkone na vsej filozofski fakulteti — potekali dovolj skladno. Tako ni bilo moč do kraja razmotriti vsebinske strukture geografskega študija glede na poglobljene reformne poteze, zlasti glede vecstopnosti, inverznosti in usmeritvenosti študija in podobno. Tako so bili učni načrti oziroma programi za prvo stopnjo izdelani bolj temeljito, drugo (in seveda tudi za tretjo stopnjo) pa le okvirno.

Inverznost študija odpira pri geografiji več problemov zaradi načelnih in metodoloških vprašanj, ki jih v obilni meri vsebuje geografska znanost. Po tem načelu naj bi prvo stopnjski študij geografije obsegal splošne poglede na osnovna spoznanja geografske stroke, torej sistematiko in temeljne rezultate, praktične metodološke prijeme itd. Ta študij bi torej na eni strani reduciral spoznanja hkrati na elemente in sintezo, na drugi strani pa opustil stvarno in načelno problematiko geografske stroke. To pa za uspešno

obvladanje geografije bržkone ni dovolj. Zlasti pa ne pri študiju geografije kot stranske stroke (B), diplomanta usposablja za pouk v srednji šoli, tie da bi ta pravzaprav spoznal problematiko stroke. Študij geografije kot B-predmeta je na drugi stopnji omejen pravzaprav le na izdelavo ene seminarske naloge.

Dvo stopnjski študij geografije odpira tudi še druge probleme, saj skriva v sebi nevarnost, da razvijemo v celotnem geografskem pouku (od osnovne šole do vključno univerze) sistem štirih koncentričnih krogov namesto dosedanjih dveh. Da prenesemo namreč na univerzo isti princip, katerega srno tolikokrat kritizirali na nekdanji gimnaziji, češ da je geografija v višji gimnaziji pravzaprav razširjena ponovitev geografije iz nižje gimnazije (oziroma današnje osnovne šole). Ta nevarnost se sedaj kaže v razmerju med prvo in drugo stopnjo univerzitetnega študija. Poiskati je treba vsaj delno vertikalno povezavo.

Podoben problem se pojavlja tudi pri metodiki. Razen metodike geografskega pouka na prvi stopnji imamo metodiko tega pouka tudi na drugi stopnji. Vprašanje je, ali so razlike med obema metodikama res tolikšne, da opravičujejo ta dualizem.

Posebna problematika je nadalje tudi študij geografije s turistično usmeritvijo, ki se je z reformo začel povsem na novo. Bržkone bomo mogli temu študiju le empirično določiti ustrezne oblike in ustrezno mesto v okviru več stopnjskega študija.

Pozornost vzbuja dejstvo, da je odstotek prve generacije, ki z diplomu prve stopnje odhaja v službo, neznaten. Nasprotno pa na primer diplomanti geografije iz VPS ne nadaljujejo drugo stopnjskega študija na univerzi, temveč gredo v poklic. Videti je, da se eni in drugi že z vpisom na univerzo oziroma VPS odločijo za obseg študija. Zato prvo stopnjski diplomanti, kot je videti, tudi v bodoče ne bodo odhajali v poklic. Seveda se lahko ta tendenca v nekaj letih povsem spremeni. Če pa bo tudi v bodoče tako, bo potrebno v sistemu prvo stopnjskega študija to tudi upoštevati. Dejstvo, da mora prvo stopnjski študij izpolnjevati dve v marsičem divergentni nalogi (usposabljanje za poklic in za nadaljevanje študija), ustvarja vrsto težav in problemov. Kljub temu pa mora biti prva stopnja še posebno zahtevna in intenzivna tudi zaradi študija geografije kot stranskega predmeta. Prav tako pa tudi prvi razpis tretje stopnjskega študija geografije, ki je ostal brez odziva, opozarja, da bo podiplomski študij bržkone le individualen.

Univerzitetna študijska reforma je uveljavila vrsto naprednih idej. Brez dvoma pa je zelo pomembna pozitivna lastnost študijske reforme na univerzi v tem, da s sistemom predavanj po letnikih namesto dosedanjega cikličnega sistema, omogoča bolj postopno, torej bolj organsko in bolj smiselno podajanje učnega gradiva. Tega ne zmanjšuje niti dejstvo, da bo treba marsikje,

tako tudi na geografiji, oba sistema med seboj kombinirati.

Dobre strani reforme utegnejo postati tudi inverzija študija, dvopredmetnost študijskega sistema, aktivnejše in sodobnejše študijske oblike in pa seveda sistem, ki terja od študentov strnjeno in smotrno delo. Saj je stopenjski študij, zlasti na prvi stopnji, tudi bolj zgoščen in bolj intenziven.

Zavedati pa se tudi moramo, da ima vsak sistem tudi senčne strani. Tako je tudi s študijsko reformo. Realistično gledanje nanje omogoča, da čim bolj razvijemo njene pozitivne strani in da obenem čim bolj omilimo tiste njene poteze, ki niso dovolj pozitivne.

Predvsem pa je treba osnovne poteze reforme vsaki stroki smiselno prilagajati. S tem v zvezi se pravzaprav tudi pri organizaciji geografskega študija odpirajo specifični problemi in s tem tudi poglavitno delo vseh, ki skrbijo za razvoj geografske stroke.

Študijsko reformo smo prikazali v luči geografskega študija le posredno. Zato je ta pregled pomanjkljiv. Ker pa je reforma prinesla toliko korenitih sprememb tudi v univerzitetni študij geografije, moramo z njimi seznaniti tudi geografe, ki so že v poklicu in ki poučujejo v šolah. Tako bodo vedeli svetovati tudi dijakom, ki se odločajo za univerzitetni študij geografije.

VIRI:

1. Resolucija univerzitetnega sveta o reformi univerzitetnega študija, Ljubljana 1961.
2. Zakon o visokem šolstvu v LRS, Uradni list LRS, XVII./39, Ljubljana 1960.
3. Splošni zakon o fakultetah in univerzah, Uradni list LRS, XVI./29, Ljubljana 1960.
4. Statut Filozofske fakultete in ustrezni učni načrti ter študijski programi, Ljubljana 1961.

Dušan Kompare

Geografski učbeniki za gimnazije

Kot vsi učbeniki morajo tudi geografski posredovati osnove znanosti, razvijati pa morajo ustvarjalnost, samostojnost in iniciativo učencev v procesu učenja in dela, gojiti smisel za geografsko proučevanje in razvijati geografsko mišljenje.

Geografski učbeniki so šolske knjige, ti jih učenci sistematično uporabljajo, da bi si osvojili ustrezno geografsko znanje in delovne navade.

Geografski učbeniki so osnovne šolske knjige, ki jih učenci uporabljajo pod vodstvom učiteljev, da bi sistematično, zavestno, trajno in aktivno obvladovali osnove geografske znanosti v obsegu, ki ga določa učni načrt, prav tako pa, da bi se usposobili v praksi uporabljati to, česar so se naučili.

GEOGRAFSKA UČBENIKI IMAJO NASLEDNJE FUNKCIJE:

•— Utrjevanje in izpopolnjevanje znanja pri izdelavi domačih nalog in pri samostojnem delu učencev pri učni uri po navodilih učitelja;

— razvijanje praktičnih znanj in navad;

— samopreverjanje osvojenega znanja;

— samostojno osvajanje znanja v primeru, če učencev ne prisostvuje pouku.

Po vsebini in obsegu morajo biti geografski učbeniki v skladu z nalogami pouka in učnim načrtom. Njihova struktura mora pospeševati upora sodobnih učnih metod, vplivati mora na vzgojo učencev in razvijati mišljenje in pomnenje ter sposobnost za samostojno delo.

NALOGE GEOGRAFSKEGA POUKA IN UČBENIKI

Geografski učbeniki morajo ustrezati nalogam geografskega pouka na gimnaziji.

Naloge pouka so:

— učence naj seznanja z osnovnimi dognanji o zemlji in njenimi gibanji, z razvojem njenega površja in življenja na njej;

— učencem naj pokaže povezanost organskega in anorganskega sveta, odnose med naravo in človekom, različne pogoje za obstoj in razvoj ljudstev; kako si človek z razvojem družbe in osvajanjem tehnike kot zavestni cinitelj podreja naravne sile in izkorišča naravna bogastva, kako jih predeluje in prilagaja za zadovoljevanje potreb; posreduje naj jim osnovne principe o proizvodnji, o razvoju posameznih dežel ter težnje gospodarskega in kulturnega razvoja v svetu;

— seznanja naj učence s politično in družbeno ureditvijo posameznih dežel, z njihovim gospodarskim, političnim in kulturnim razvojem, z gibanji za osvoboditev in z razvojem odvisnih in nerazvitih dežel ter območij sveta, z razpadanjem kolonialnega sistema, z gibanji za integracijo in povezavo dežel ter drugimi oblikami mednarodnih odnosov, z razvojem socialističnih sil v svetu;

— učence naj še posebej seznanja z našo domovino, njenim prostorom in naravnimi bogastvi, z našim gospodarskim, političnim in kulturnim razvojem, z življenjem jugoslovanskih narodov in njihovim bojem za socialistično družbeno ureditev, z našo politiko miroljubne koeksistence in sodelovanja z drugimi narodi ter jih vzgaja v jugoslovanskem socialističnem patriotizmu, v du-

hu nacionalne enakopravnosti ter bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov;

— na vseh stopnjah naj razvija dialektično in materialistično pojmovanje naravnih in družbenih procesov in pojavov in s tem gradi napredni pogled na svet, kar naj učencem omogoča samostojno ooenjevanje naravnega in družbenega razvoja ter pojavov v svetu in doma.

Te vzgojne in izobraževalne naloge geografskega pouka na gimnaziji so v skladu s sodobnim pojmovanjem geografske znanosti, ki proučuje geografsko okolje, oziroma zemljo kot celoto, njene posamezne dele in činitelje pokrajine v njihovi medsebojni povezanosti in v razvoju. Ker pokrajina ni le produkt naravnih procesov, temveč je danes že krepko prepojena z učinki človekovega dela, je treba posvetiti vso pozornost medsebojnemu prepletanju, funkcionalni in vzročni povezanosti naravnih in antropogenih elementov in faktorjev.

Takemu pojmovanju ustrezajo tudi navodila za pouk geografije, kakor tudi predlog novega učnega načrta.

Izhajajoč od mišljenja, da je pri posameznih panogah naravne geografije poleg razvojnega treba tudi v večji meri podčrtati funkcijski aspekt, pravijo navodila:

„Pri obravnavanju osnov naravne geografije je treba posvetiti glavno pozornost proučevanju naravnih sil in zakonov, s katerimi pojasnjujemo naravne pojave, kot so na primer oblike reliefa, vrste prsti, klimatski tipi itd., zlasti je treba poudariti vlogo naravno-geografskih elementov in faktorjev v gospodarstvu in medsebojno učinkovanje naravno-geografskih in družbeno-geografskih činiteljev, ki se najbolj jasno manifestirajo z gospodarskim udejstvovanjem človeške družbe“.

V družbeni geografiji je treba obravnavati prebivalstvo (demogeografijo), geografijo naselij, geografijo proizvodnje in geografijo prometa. Težišče je na spoznavanju pojavov, ki so posledica poseganja družbe v naravo, na spoznavanju proizvodnje in menjave dobrin. Učenci morajo spoznati, da je razvoj teh pojavov odvisen zlasti od razvoja proizvodnih sil in družbenih odnosov in da človeške skupnosti z različnim tehničnim napredkom in različnimi družbenimi odnosi različno posegajo v naravo in povzročajo v njej različne učinke. Pri tem naj spoznajo učenci zlasti razlike geografskih učinkov kapitalističnih in socialističnih oblik gospodarjenja ter gospodarjenja dežel s prehodnimi oblikami družbenega gospodarjenja med kapitalizmom in socializmom, kakor tudi razlike med gospodarsko razvitimi in nerazvitimi deželami. Podčrtati je treba še, da morajo učenci spoznati potrebo po načrtnem gospodarstvu in po smotrnem urejanju vsega zemeljskega prostora.

Pri regionalni geografiji je treba najprej orisati glavne značilnosti večjih regionalnih enot in šele nato preiti na obravnavo posameznih držav in njihovih pokrajin. V uvodnih poglavjih, ki obravnavajo posamezne dežele kot celoto, naj bo

težišče na naravni geografiji, čeprav tudi tu ne smemo pozabiti na človeka in njegovo delovanje. Nato sledi kompleksna obdelava manjših regij, ob zaključku pa je treba podati pregled kvalitativnih svojstev gospodarstva in prebivalstva v celoti. Ta analitično-sintetična metoda ustreza tako stopnji umskega razvoja učencev, kakor tudi nalogam geografskega pouka v gimnaziji. Pri tem je treba posvetiti vso pozornost tudi aktualnim problemom nerazvitih držav in ljudstev, ki se šele osvobajajo gospodarske in politične odvisnosti od kapitalističnih držav.

V skladu z učnim načrtom mora vsebovati učbenik tudi sintetično obravnavanje sveta kot celote. V temah o najpomembnejših področjih energetskih virov, prehrambenih in industrijskih surovin, obsegu in strukturi mednarodne trgovine naj spoznajo učenci pestro razporeditev naravnega bogastva po svetu in nesorazmerje med proizvodnjo gospodarsko razvitih dežel in nerazvitimi surovinskimi področji. Ob primerjavi ekonomskega potenciala teh področij naj se prepričajo o nujni povezanosti svetovnega gospodarstva. Z analizo gospodarske strukture razvitih držav naj spoznajo nevezdržnost starega kolonialnega sistema in potrebo razvitih držav, da pomagajo zaostalim deželam v interesu lastnega gospodarskega razvoja. Pri tem je treba prikazati vlogo OZN in naprednih sil, posebej pa še vlogo Jugoslavije v svetu.

Pri obravnavanju geografije Jugoslavije mora biti težišče na posredovanju regionalne strukture naše države v okviru naravno geografskih enot. Poudariti je treba medsebojne vplive naravnih in družbenih elementov in faktorjev ter pri proučevanju posameznih regij doseči, da se pri učencih razvije smisel za razumevanje vzročne povezanosti geografskih pojavov in procesov.

V prvem delu je treba podati naravno geografsko sliko celotnega državnega ozemlja tako, da bodo učenci spoznali relief, vodovje, podnebje in druge naravno-geografske elemente kot produkt njihovega medsebojnega učinkovanja in poseganja človeka v naravo. Nato naj sledi kompleksno obravnavanje značilnih regij, pri čemer je treba podčrtati vlogo naravnih in družbenih činiteljev za oblikovanje sedanje fiziognomije posameznih pokrajin. Ekonomski problemi jugoslovanskega prostora v celoti, ki naj se obravnavajo v zaključnih poglavjih, naj bi pomenili določeno sintezo znanja, pridobljenega pri obravnavanju posameznih regij.

V okviru celotnega vzgojno-izobraževalnega procesa v gimnaziji, ima geografski pouk nalogo zagotoviti, da se bo geografska materialna stvarnost pravilno kazala v zavesti učencev. Zato morajo učenci spoznati dosežke geografskega znanstvenega proučevanja, ki so posplošeni v obliki znanstvenih pojmov, zakonov in teorij. Prav zato pa je ena izmed najpomembnejših nalog geografskega pouka in učbenika, uvajati učence v geografsko znanstveno mišljenje in v najosnovnejše oblike geografskega proučevanja.

KATERIM PSIHOLOŠKIM ZAHTEVAM MORA USTREZATI GEOGRAFSKI UČBENIK?

Prav tako kot učni načrt mora tudi geografski učbenik za gimnazijo upoštevati svojevrstnost duševne strukture učencev; izhajati mora iz duševnih zmožnosti učencev in jih razvijati.

1. Ze v višjih razredih osnovne šole iščejo učenci odnose med posameznimi predmeti in pojavi, med posameznimi lastnostmi in resnicami. Ze na tej razvojni stopnji prehajajo učenci od analize k sintezi in že zagledajo celoto in pomembnost posameznih delov ali podatkov. Gimnazijec pa more tudi manjše sintetične enote združevati v še obširnejše komplekse, kot so na primer večje geografske in politične enote, prirodno in družbeno geografski problemi, medsebojno učinkovanje geografskih elementov in faktorjev' itd. Prav zato pa mora gimnazijski učbenik obravnavati geografske pojave, procese in pokrajine ne le analitično temveč tudi sintetično.

2. Medtem ko je v osnovni šoli utemeljeno prevladovanje induktivne metode, je treba v gimnaziji bolj poudariti ded aktivno metodo. Obravnavanje obič geografskih pojmov v prvem razredu gimnazije je v skladu s psihičnim razvojem učencev in njihovimi že v osnovni šoli razvitimi duševnimi sposobnostmi in pridobljenim znanjem.

3. Geografski učbenik za gimnazijo (mora graditi na geografskem znanju, ki ga dobe učenci v osnovni šoli. Odstopanje od te zahteve cesto povzroča formalizem v znanju.

4. Razvitosti učencev in značaju geografske učne snovi v gimnaziji morajo ustrezati tudi ilustracije v učbeniku. V gimnazijskem geografskem učbeniku ni več poudarka na fotografijah temveč na skicah, zemljevidih, kartodiagramih, diagramih, grafikonih in shemah, ki ponazarjajo razporeditev geografskih pojavov, njihove medsebojne zveze in kvantitativne odnose. Osnovne pojme o geografskih pojavih so dobili učenci že v osnovni šoli, zato stopa neposredno zaznavanje posameznih geografskih pojavov kot osnova za tvorbo predstava in pojmov nekoliko v ozadje.

5. Geografski učbenik mora upoštevati tudi besedni zaklad učencev. O tem pri nas sicer še nimamo ustreznih študij, vendar je treba opozoriti, da mora vsebovati učbenik le izraze, ki so si jih učenci sposobni zapomniti. Prav tako je treba poudariti, da učbenik ne sme pretiravati v številu strokovnih izrazov. Prednost je treba dati domači strokovni terminologiji, izmed tujih terminov pa uporabljati le tiste, ki so si že pridobili mednarodno veljavo in zanje nimamo ustreznih slovenskih izrazov. Da bi se učenci laže znašli v geografski strokovni terminologiji, naj bi imel učbenik tudi slovar geografskih pojmov.

KATERIM DIDAKTIČNIM ZAHTEVAM MORAJO USTREZATI GEOGRAFSKI UČBENIKI?

1. Učbeniki morajo temeljiti na znanstvenem gradivu (dejstva, zakoni; teorije), ki odkriva to, kar je bistveno v geografiji Oziroma v geografski znanosti in kar zagotavlja znanstveno razumevanje geografskega okolja, njegovih elementov in teritorialnih kompleksov.

V geografskem učbeniku je treba poudariti uporabo geografske znanosti v praksi. V procesu proizvodnje stopa človeška družba zavestno v najtesnejše odnose z geografskim okoljem, se mu prilagaja in ga preoblikuje v odvisnosti od razvoja proizvodjalnih sil. S svojim aktivnim poseganjem v naravo spoznava človek zakonitosti v njej in jih obvladuje. Človeške skupnosti z različno stopnjo v razvoju proizvodjalnih sil in različno družbeno strukturo, različno posegajo v naravno okolje in povzročajo v njem različne učinke. Prav zato je znanje geografije za človeštvo izrednega pomena. Uporaba geografskih dejstev in zakonitosti je vedno bolj raznolika in obsežna. V regionalnem gospodarskem planiranju, urbanizmu, turizmu in v mnogih drugih panogah ima geografska znanost pomembno vlogo.

Posebno pozornost morajo posvetiti sestavljalci vzgojni strani učbenika. Le-ta pa mora buditi interes za geografsko znanost. Geografska učna snov naj se obravnava tako, da bo vzgajala učence v patriotizmu in v internacionalizmu, spoštovanju človeškega dela in ustvarjanja. Geografski učbenik mora opozarjati na vlogo prakse v spoznavanju in vloge spoznanja v preobrazbi stvarnosti. Prikazati mora vse prednosti marksistične ideologije in zavzeti jasna stališča glede neznanstvenih teorij, na primer: geografskega determinizma, geografskega nihilizma itd.

2. Posredovanje učne snovi mora ustrezati sodobni geografski znanosti in vzgajati v učencih geografsko mišljenje. Učbenik naj posreduje učencem »poznanje, da je pokrajina produkt medsebojnega prepletanja in součinkovanja naravnih in družbenih elementov in faktorjev, ki so v medsebojni vzročni in funkcionalni zvezi. Opozarjati mora na neprestano razvijanje geografskega okolja in njegovih teritorialnih kompleksov in pojasnjevati vzroke tega razvoja. Geografske elemente mora pojasnjevati razvojno, poudariti pa mora tudi njihov funkcijski aspekt.

3. Po značaju in obsegu učne snovi mora geografski učbenik ustrezati starostni stopnji učencev in njihovi poprejšnji izobrazbi. Kot učni predmet v gimnaziji se geografija razlikuje od geografske znanosti po obsegu snovi, po globini osvetljevanja in po zaporednosti razlaganja snovi. Zato v učni načrt in v učbe-

nik ne vključujemo vse geografske znanosti, temveč samo njene temelje, vendar tako, da z izbiro snovi, ki največ prispeva k splošni izobrazbi, ne porušimo njene sistematike, strukture in notranje logike. Globina pojasnjevanja posameznih pojmov mora ustrezati tej stopnji šolanja, vendar mora vsak pojem razkrivati bistvo obravnavanega pojava do takšne globine, ki je neogibno potrebna za oblikovanje svetovnega nazora učencev, za osvajanje nadaljnje učne snovi in snovi sorodnih disciplin, ter za orientacijo učencev pri življenjskih pojavi. Prav tako je treba pri zaporednosti razlaganja snovi upoštevati razvoj pojmov v zavesti učencev. Učna snov mora biti razvrščena v taki zaporednosti, da se bodo mogli učenci pri obravnavanju snovi opreti na lastne izkušnje. Tej zahtevi ustreza učni načrt za geografijo, v skladu z inčim pa mora biti tudi geografski učbenik.

Pri tem pa ne gre le za to, da mora biti geografski učbenik v skladu z učnim načrtom za geografijo tistega razreda, ki mu je namenjen, temveč mora biti ustrezna stopnja med vsemi geografskimi učbeniki v osnovni šoli in gimnaziji, predvsem pa mora temeljiti na učbenikih nižjih razredov. To je potrebno zaradi pravilne vertikalne graditve učne snovi, poglobljanja znanja, razvijanja učnih metod in enotne terminologije.

Geografski učbenik pa mora upoštevati tudi učne načrte in učbenike drugih predmetov. Taka povezanost omogoča uporabo znanja predmeta pri posredovanju učne snovi drugih predmetov in s tem pravilno horizontalno graditev učne snovi. Kot primer navajam vlogo znanja iz fizike, kemije in matematike pri posredovanju učne snovi iz matematične geografije, klimatologije, hidrogeografije in geologije, pomen znanja iz biologije pri posredovanju učne snovi iz pedogeografije, fitogeografije in zoogeografije, vlogo znanja zgodovine pri družbeni geografiji in pa obratno. Koordinacija učnih načrtov in učbenikov različnih predmetov pa je potrebna tudi zaradi pravilnega oblikovanja predstav in pojmov o kompleksnih pojavih in procesih.

Učbenik, ki ho upošteval te principe, bo zagotovil, da učenci ne bodo preobremenjeni. Posebej je pri geografskem učbeniku še treba paziti, da ne bo vseboval preveč terminov, števil in imen, kajti to vodi k mehničnemu učenju, zmanjšuje interes učencev za učenje in ogroža zaupanje učencev v svoje sile. Seveda pa na drugi strani ne sme biti geografska učna snov prelahka in preveč poenostavljena, ker sicer ne bi navajala učencev k osebnim naporom.

4. Pri sestavi geografskega učbenika je treba posvetiti vso pažnjo izboru snovi. Pri oblikovanju pojmov o geografskih pojavih je treba zlasti paziti, da izberemo ustrezno število primerov, ki jih učenci zaznavajo, si ustvarijo o njih predstave in si osvoje pojme. Deduktivno posredovanje pa je treba ilustrirati z ustrezno izbranimi konkretnimi primeri. Posploševanje je treba nasloniti na najbolj tipične pri-

mere geografskih pojavov. Učbenik naj vsebuje le toliko dejstev, kolikor je potrebno za uresničenje osnovnih izobraževalnih nalog geografije v gimnaziji.

5. Pri obravnavanju nekaterih geografskih pojavov in pojmov, kot so na primer oblika in velikost zemlje, gibanje zemlje, vulkanski pojavi itd., je primerno prikazati tudi razvoj znanstvenih spoznanj. To prispeva k dvigu znanstvenosti razlage in poglobitvi znanja. v geografskem učbeniku bi kazalo tudi opozoriti, katere probleme geografske znanosti proučujejo znanstveniki, in kakšne so naloge geografije kot vede. To bi vsekakor prispevalo k vznujanju zanimanja učencev za znanstveno razglabljanje o aktualnih geografskih problemih in vznujalo željo za nadaljnjo izobrazbo na področju geografije.

6. Brez dvoma še nekaj časa ne bomo imeli posebnih knjig za praktične dejavnosti učencev iz področja geografije, zato je treba v geografskem učbeniku posvetiti ustrezno pozornost tudi praktičnemu delu. Učbenik naj vsebuje tudi naloge za samostojne vaje učencev. Geografski praktikum naj bi obsegal različne vaje v orientaciji v naravi in na geografski karti, vaje v uporabi zemljevidov, različne opazovalne naloge in vaje v merjenju in ocenjevanju različnih geografskih elementov (podnebje, relief itd.), vaje v sestavi opisov na osnovi opazovanj, v izdelavi prikazov na osnovi literature, v izdelavi različnih specialnih kart, grafikonov, diagramov, kartodiagramov na temelju statističnega gradiva itd. S tem bo učbenik prispeval ne le k poglobitvi znanja, temveč tudi k ostvaritvi povezanosti teorije in prakse ter razvijanju delovnih navad učencev.

KATERIM METODIČNIM ZAHTEVAM MORAJO USTREZATI GEOGRAFSKI UČBENIKI?

1. Metodična sestava učbenika v znatni meri določa povezanost, globino in trajnost znanja, kakor tudi oblikovanje interesa za učni predmet. Ustrezati mora zakonitostim geografskega pouka v različnih razredih gimnazije.

2. V geografskem učbeniku je poleg besede zelo pomembna tudi ilustracija. Obe morata biti organsko povezani, se dopolnjevati, konkretizirati in pojasnjevati. Njuni odnosi pa so odvisni od narave gradiva, spoznavnih sposobnosti učencev, obsega znanja in iskustva in ravni njihovega izražanja.

3. Obdelava učne snovi mora biti sistematična in mora obsegati to, kar je v učni snovi bistveno. Učbenik naj obravnava snov deduktivno in induktivno, vendar mora biti v gimnazijskem učbeniku večji poudarek na deduktivni metodi. Pri sestavi

geografskega učbenika za gimnazijo se je treba držati principa zgradbe učbenika po problemih v učni snovi v taki razporeditvi, kot jo določa učni načrt.

4. Učno snov je treba razčleniti na dele, poglavja in člene, ki so tematska in logična celota. Delitev na poglavja mora ustrezati notranji povezanosti učne snovi. Vsako poglavje pomeni jasno in razumljivo stopnjo v procesu spoznavanja. Razdelitev učne snovi na dele in poglavja mora sicer ustrezati delitvi geografske znanosti, vendar v zaporedju, ki ga zahtevajo načela didaktike in ki jih upošteva učni načrt. V uvodnem delu geografskega učbenika je treba učencem razložiti predmet geografske znanosti, njeno strukturo, njene posebnosti v primerjavi z drugimi vedami in njen pomen. Posebno pozornost je pa treba posvetiti zakonitostim v geografskih pojavih in procesih ter jih v učbeniku posebej podčrtati.

5. Zlasti je treba skrbeti za nazornost v učbeniku. Ilustracije imajo mnogovrstne funkcije: dajejo jasnejše predstave o snovi, prispevajo k trajnosti znanja in so obenem vzgojno sredstvo, ki vzbuja interes in daje različne pobude učencem. Zlasti so pomembne naslednje ilustracije: skice, shematični zemljevidi, diagrami, grafikoni, kartogrami, fotografije, blokovni diagrami in slično. Treba pa je poudariti, da imajo v gimnazijskem učbeniku skice prednost pred fotografijami. Ilustracije morajo imeti ustrezen tekst. Sheme, tabele in diagrami morajo biti enostavni. Podčrtati je še treba, da morajo biti ilustracije raznovrstne.

6. Praktične vaje morajo biti v skladu z učno snovjo. Naloge morajo biti urejene sistematično. Posebno pozornost je treba posvečati nalogam iz življenjske prakse.

JEZIK V GEOGRAFSKEM UČBENIKU

1. Kot v drugih učbenikih mora biti tudi jezik geografskega učbenika jasen in razumljiv. Izogibati se je treba besedam, ki bi jih učenci še ne mogli razumeti. Geografski učbenik za gimnazijo mora sicer upoštevati strokovno terminologijo, vendar v mejah, ki jih določa učni načrt.

2. Razlaga v učbeniku mora biti koncizna, vendar pa ne suha in nezanimiva.

LITERATURA:

Materiali o izradi i proceni udžbenika, Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd 1962.

Udžbenici, priručnici i pomoćna literatura za osnovnu školu, Zavod za unapređenje školstva NRH, Zagreb 1961.

Gimnazija, Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, Zavod za napredek šolstva LRS, Ljubljana 1962.

Sv. 11ešič, Beležke o načelni problematiki geografije, Geografski vestnik — 1959.

Književnost

PO TUJIH CELINAH

Precej časa je že poteklo, odkar je „Odsek za geografski pouk“ pri Geografskem društvu začel pripravljati geografsko čitanko. Letošnjo pomlad smo jo končno dobili z naslovom: „Po tujih celinah“. Knjigo je uredil France Planina, sestavke pa je prispevalo 13 avtorjev.

Knjiga skuša na zanimiv, večinoma na potopisni način posredovati mladini in ostalim del geografskega znanja. Je prijetno branje, in bravec dobi o marsikateri stvari dokaj jasno in plastično sliko o posameznih predelih izvenevropskih dežel.

Slog je lahek, zato bodo knjigo lahko brali dijaki višjih razredov osnovne šole pa tudi drugi.

Pojasnila pod črto kažejo, da je knjiga namenjena predvsem mladim bravcem.

V sestavkih so zajeta skoraj vsa pomembnejša izvenevropska področja. Pri Aziji naj bi bila opisana tudi Indonezija. Pri sestavkih o Kitajski bi bilo treba objektivneje osvetliti dejansko stanje. Poleg pozitivnih bi bilo treba prikazati tudi nekatere senčne strani razvoja. Zani-

mivemu opisu palače OZN bi lahko sledil opis dela in vloge OZN v današnjem svetu.

Slikovni material je smiselno sestavljen. Koristilo bi seveda večje število slik.

Slaba kvaliteta papirja pa vidno izstopa zlasti pri slikovnem materialu.

To je nekaj drobnih pripomb h knjigi, ki je solidno in strokovno natančno delo avtorjev in korektorjev ter lepo dopolnilo naše, do danes dokaj skromne poljudne geografske literature.

MihU Vreča

GEOGRAFSKI UČBENIK

ZA 6. RAZRED OSNOVNE ŠOLE

Zavedamo se, da učbenik ni edini vir za učenca, še manj pa za učitelja, kljub temu pa so učbeniki prepotrebni pripomoček za uspešno učenčevo delo v razredu in doma. Zato tudi vsak nov učbenik težko čakamo. V letošnjem šolskem letu so učenci šestih razredov osnovne šole dobili

geografski učbenik. Napisali so ga Dušan Kompare (Zahodna Evropa), Silvo Kranjec (Podonavje, Srednja Evropa, Severna Evropa) in Mavricij Zgonik (izbrana poglavja iz občega zemljepisa, evropsko Sredozemlje, Vzhodna Evropa, Evropa kot celota).

V učbeniku si sledijo poglavja ustrezno učnemu načrtu. Uvodni del zajema izbrana poglavja iz občega zemljepisa, sledijo evropsko Sredozemlje, Podonavje, Srednja Evropa, Zahodna Evropa, Severna Evropa, Vzhodna Evropa in Evropa kot celota. To zaporedje, ki je v skladu z učnim načrtom, ima dobre in slabe strani.

Menim, da je ena izmed nalog učbenika, da dopolnjuje tisto, kar iz geografskih kart ni razvidno, na primer številčne podatke, primerjave, opise, orise, vzročne zveze, prepletanje raznih činiteljev, gospodarske zanimivosti, tipičnost pokrajine in podobno. Mnenja sem, da je ta geografski učbenik to nalogo skoraj v celoti izpolnil. Posebno pri obravnavi regionalne geografije se avtorji uspešno izognejo statičnosti, izoliranosti in šabloni. Države določene geografske regije prikažejo v organski celoti. Tako spoznajo učenci že pri obravnavi osnovnih geografskih regij, na primer pri Podonavju, Sredozemlju itd., najvažnejše naravne, družbeno-politične in gospodarske činitelje posameznih držav ter njihovo medsebojno povezanost in funkcionalnost. Težave se pojavljajo le pri tistih učencih, ki učbenika še ne znajo ustrezno uporabljati. Zal je največ takih učencev zbranih prav v šestih razredih, kjer je prehod od razrednega k predmetnemu pouku. Učbenik poskuša nazorno, jasno,

z dokaj Logato ilustracijo seznaniti učenec s pojmi iz obče geografije. Vendar se v razredu kaže, da je poleg obravnave evropskih držav (to je namreč namen geografskega pouka v tem razredu) še obča geografija, ki je sicer potrebna a obsežna. Učenci z nižje stopnje prinese preskromno znanje iz obče geografije in morajo zato to snov se v šestem razredu poglobljati. Zato je slaba stran učnega liačrta, in s tem seveda tudi učbenika, da zajema preveč snovi. Zato se celotne tvarine ne more pedagoško ustrezno obdelati v odmerjenem času.

Učbenik navaja na različne načine dela. V tem je pravzaprav njegova zelo pozitivna stran! Vendar pa nam diafilmov, dopolnjevanje učne snovi z geografsko lektiro itd. Vemo pa, da tudi najboljši učbenik pogosto ne more nadomestiti doživeto, estetsko in mojstrsko podanih opisov, orisov in prikazov ostrih opazovalcev. Znani metodik J. Wagner pravi, da „je važnejše temeljito obdelati manj pokrajin, kakor pa mnoge preleteti [Kivršno““].

Ob koncu je v učbeniku zelo dobro prikazan kratek povzetek prirodno-geografskih potez, narodnostna struktura držav, teritorialna razdrobljenost in družbeno-politične razlike evropskih držav. S tem se more predelana snov kompleksno utrditi.

V Učbeniku je morda tu in tam premalo vrednostnih in številčnih podatkov (zlasti za gospodarstvo). Ti podatki naj bi bili podani v obliki grafikonov, kartogramov, diagramov in podobno.

Ruza Seliskar

Kronika

POROČILO O GEOGRAFSKEM SEMINARJU

Zavod za napredek šolstva SRS je organiziral s sodelovanjem Geografskega inštituta Univerze ter Oddelka za geografijo Filozofske fakultete od 22. do 24. novembra 1962 v Ljubljani seminar za profesorje geografije na gimnazijah in učiteljskih. Program je bil v skladu s predvideno reformo za geografijo.

Dr. Svetozar Ilešič, ki je predaval o predmetu in o metodi sodobne geografske znanosti, je počrtal, da je namen geografije v šoli vzgoja geografskega mišljenja, ki se naj izraža v (kompleksnem) pogledu na to, kar imenujemo bodisi pokrajinsko-prostorska stvarnost, pokrajina, geografsko okolje in podobno.

Dušan Kompare je podal analizo novega učnega načrta za gimnazijo po razredih in osvetlil zahteve in pogoje pri izvajanju učnega načrta. Isti predavatelj je govoril še o seminarskem načinu dela, ki se naj sestoji iz geografskih vaj, poročil o opazovanjih na ekskurzijah in o uporabi knjižnih virov. Razprave v višjih razredih pa naj dijake uvajajo že v metode sestavljanja geografskih seminarskih del.

Dr. Svetozar Ilešič je drugi dan seminarja predaval o temi „priroda in družba“ in definiral ter analiziral pojme prirodnega oziroma geografskega okolja in antropogene elemente, ki vplivajo na prirodne.

Predavanje dr. Igorja Vrišerja se je glasilo: Metode in novejša dognanja v proučevanju mestne pokrajine. Bilo je zelo zanimivo, ker je odkrivalo nove smeri proučevanja mest v geografski literaturi, v metodologiji proučevanja mest, v funkcijah, ki jih opravlja mesto (mestotvorne in mestoslužne) in o odnosu med mestom in regijo.

Darko Radinja je udeležence seznanil z reformiranim sistemom študija geografije na univerzi (dvostopenjski in podiplomski študij). V drugem referatu pa je govoril o tem, kako se sedanji zaključni izpit na gimnazijah zrcali pri študentih, ki začenjajo študij geografije na univerzah in pri tem ugotovil, da je ta e (vidika fakultete v marsičem) problematičen. Nakazal je tudi rezultate ankete o geografskem predznanju študentov geografije.

Dr. Vladimir Klemenčič je ob primeru vasi Podgorje govoril o metodi in novejših dognanjih v proučevanju agrarne geografije. Podčrtal pa je tudi, da industrializacija povzroca socialne spremembe na vasi, spreminja fiziognomijo pokrajine in populacijsko sliko.

Predavanja so bila na ustrezni višini in so v diskusiji sprožila številne misli. Zato bi bilo koristno, da se referati v celoti objavijo v Geografskem obzorniku. Menim pa, da bi seminar precej pridobil na pomenu, ako bi vključil še praktični del. Tako naj bi na primer Zavod za napredek šolstva poizkusilo vpeljal reformiran pouk na eni izmed ljubljanskih gimnazij, udeleženci seminarja pa bi se s takim poukom neposredno seznanjali. Menim, da bi bilo to za nas praktike prav tako koristno kot predavanja. Saj referate lahko navsezadnje preberemo in preštudiramo iz strokovne literature, samo objaviti jih je treba.

Prav tako menim, da bi morali na seminarju zavzeti načelno stališče, kaj je ukreniti glede manjkajočih geografskih učbenikov. To velja posebno za 1. razred gimnazije, kjer je pouk obče geografije skrčen od treh na dve tedenski uri. Tudi učbenik za četrti razred je deloma že zastarel in sestavljen po starem učnem načrtu. Ilešičevo Gospodarsko

geografijo sveta pa bi kazalo dopolniti z različnimi geografskimi ponazorili in slikami. Hrvatski geografski učbeniki naj nam bodo pri tem za vzpodbudo in v marsičem tudi za vzgled.

Zvezdana Knez-Šterbenc

POROČILO O GEOGRAFSKEM KROŽKU

na celjski gimnaziji za šolsko leto 1961/62

V šolskem letu 1961/62 je geografski krožek nadaljeval z geografskimi predavanji. Sestajal se je vsak četrtek ob 6.30 uri v fizikalni predavalnici. Predavatelji so svoja predavanja vedno ilustrirali z barvnimi slikami, diapozitivi, diafilmi ali grafikoni.

V prvem semestru je prihajalo k predavanjem okoli 60. v drugem pa okoli 35 dijakov. Predsednik krožka je bil Kranjc Ludvik (4. f), Friderik Kralj (4. f) pa tehnični vodja.

Letos so bila na vrsti naslednja predavanja:

„Snežnik in njegova soseščina" — Znidaršič Danica, 3 d
„Od Boke Kotorske do Sarajeva" — Slander Jože, 3 e
„Popotni vtisi iz Poljske" — Teček Janez, 3 g
„Popotni vtisi iz Anglije" — Roš Vitko, študent prava
„Popotni vtisi iz Čehoslovaške" — Gorišek Radovan, 2 b
„Po Bližnjem in Srednjem vzhodu" — Zupanek Mitja, 3 g
„Indija" — Cretnik Marija, 4 e
„Indonezija" — Kranjc Ludvik, 4 f
„Japonska" — Planinšek Antonija, 3 d
„ZDA" — Jagrič Janez, 1 h

„Naši gozdovi" — inž. Jug Nada

„Popotni vtisi iz Sovjetske zveze (1. 2. in 3. del) —

Dragan Zvone, predsednik OK LMS, Celje

„Moskva" — Dragan Zvone, predsednik OK LMS, Celje

„Kijev in črnomoško Primorje". — Dragan Zvone,

predsednik OK LMS, Celje

„Arabski nacionalizem" — Rupnik Anton, šef centra za poljudno-znanstveno izobraževanje pri Delavski univ.

„Arabska kultura" — Rupnik Anton, šef centra za poljudno-znanstveno izobraževanje pri Delavski univerzi

„Irska", — Medved Rožena, 3 d

„Porurje in Porenje" — Pejovnik Stanislav, 2 b

„Naš Jadran od Kopra do Zadra" — Kmecl Marjetica, 2 a

„Naš Jadran od Zadra do Bojane" — Kmecl Marjetica, 2 a

„Avstralija" — Kranjc Ludvik, 4 f

„Celjska zlatarna v geografski luči" — Preskar Vika, 2 c

„Dežele ob Nilu" — Kralj Friderik, 4 f

„Bolivija in Peru" — Hropot Marija, 4 a

„Svet ob zgornji Dravinji (1. in 2. del)" —

Klemen Zofka, 2 c

Ob zaključku je geografski krožek priredil ekskurzijo kot nagrado vsem lanskoletnim in letošnjim predavateljem in vsem stalnim obiskovalcem geografskega krožka. Ogleдали smo si HC—Medvode, Skofjo Loko, Loško tovarno hladilnikov (LTH) in škofjeloški muzej.

Vodja geografskega krožka:
prof. Zvezdana Knez-Šterbenc

O

CINKARNA

Metalurško kemična
industrija

CELJE

O